

:spaning

:spaning

40-41/2024

TEMA HÄST

Värde 75:-

Vi hjälper dig att spana

Spaning är en tidskrift om kulturarvet i Västmanland, som det såg ut igår och som det ser ut idag. Spaning vill vara till hjälp och inspiration för alla som på olika sätt arbetar med att göra kulturarvet tillgängligt, känt och levande i Västmanland, samtidigt som vi bjuder på kunskap, inspiration och tips till alla dem som intresserar sig för kulturarvet till vardags. Spaning ges ut av Västmanlands läns museum och Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

Omslagsbilder

Framsida: Fotograferna Arne, Sven-Erik och Oscar Eilert studerar undersidan av en häst. Foto: Okänd, privat från fotograferna Eilerts kvarlåtenskap.

Baksida: Pehr Billschiers vägkarta från år 1755, beskuren. Foto: Lantmäteriet.

Innehåll

- 3 > Välkommen till Spaning Av Jennie Schaeffer
- 4 > **Spegeln**
- 4 Hästfolket i Sylta Av Anton Seiler
- 6 Skjutshåll och gästgiverier Av Sture Luthman
- 12 Hästar i Sala silvergruva Av Niklas Ulfvebrand
- 14 I människans tjänst Av Lena Engström Englin
- 18 Arbetshästen Grälle och andra arbetshästar på DigitaltMuseum Av Jennie Schaeffer
- 20 Från topp till hov – hästens utrustning Av Kajsa Ehltun
- 24 Hästen i den västmanländska folktron Av Susanne Cassé
- 26 Klara, färdiga, trava! Av Anders Fläcke
- 28 Travtävlingar på Tappebosjön Av Erik Pettersson
- 30 Slädnätsflärd för en säker slädfärd Av Susann Levál
- 32 En ryttarinnas elegans Av Hilma Persson
- 34 Hästbyggnader i Västmanland Av Edit Boman och Emma Karp
- 36 Till häst för kung och fosterland! Av Stefan Holmgren
- 38 Kvinnlig hästkraft Av Katarina Curman
- 40 Utan hästtransport – ingen ekonomi Av Irma Sohlman
- 42 Käpprätt över alla hinder Av Lena Engström Englin
- 44 > **Spanaren Hästmanland** Av Sofia Lyckman
- 48 > **Experten Hästavel för släktforskning** Av Sten Nyman
- 50 > **Ur litteraturen** Fotografering av hästar Av Oscar J:son Eilert
- 52 > **Ur samlingarna** Ett hästperspektiv Av Lena Engström Englin
- 55 > **Utflykten** Med hästen i sikte Av Susanne Cassé
- 58 > **Från föreningarna** Heimbygdametoden Av Kristina Ernehed
- 60 > **Upprop** Upprop till nästa Spaning

Nyheter

- 61 Pris och beröm
- 62 Utställningar
- 63 Program
- 63 Kulturarv Västmanland
- 63 Nya rapporter
- 63 Nya böcker
- 65 Hästrelaterade böcker

Hästar i centrum

SPANING BJUDER IN TILL en resa genom tid och rum där hästarna står i centrum. I detta nummer utforskar vi olika aspekter av hästens roll i länet, från arkeologiska spår av hästar till tips om utflykter i länet med hästanknytning.

DU KOMMER ATT FÅ följa med och besöka Råby i Västerås, där en familj förlitar sig på hästen och vagnen för att föra sina varor till marknaden. Irma Sohlman delar med sig av berättelsen.

STURE LUTHMAN UTFORSKAR skjutshållarnas betydelse i länet. Strömsholm blir föremål för Stefan Holmgrens expertis om hästar som tjänstgjorde i det militära. Niklas Ulfvebrand riktar ljuset mot de hästar som arbetade i Sala silvergruva och berättar om deras betydelse för gruvdriften. Du får även läsa om travtävlingar på is, om arbetshästen Grälle och

om kähphästtävlingar och hinderbanor vid Baståsens ridklubb i Surahammar.

I UTGRÄVNINGAR, SAMLINGAR och arkiv finns spännande spår av hästar. Arkeologen Anton Seiler var med vid utgrävningarna vid Sylta och presenterar ett par av alla de intressanta hästfynd som gjordes på platsen. Kajsa Ehlton fördjupar sig i hästens utrustning i läns museets samlingar. Hilma Persson tar dig med till läns museets textila samlingar och lyfter riddräktens historia.

LÄNSMUSEETS BYGGNADSANTIKVARIER berättar om några "hästlokaler" i länet. Susann Levál delar med sig av sin kunskap om hur ett slädnät kunde användas som skydd mot snö. Susanne Cassé undersöker läns museets arkiv för att finna lokala berättelser om hästar i folktron.

DENNA MÅNGSIDIGA RESA GENOM Västmanlands hästhistoria ger en djupdykning i hur hästen har präglats och fortsätter att påverka länet på olika sätt. Från det historiska arvet till moderna lekar och tävlingar, hästens närvaro är tydlig i Västmanland. Det belyser inte minst Spanaren Sofia Lyckman i sin tankvärda artikel om "Hästmanland".

GOD LÄSNING!
Jennie Schaeffer
Länsmuseichef, Västmanlands läns museum

← Länsmuseichef Jennie Schaeffer i en riktig besöksfavorit på läns museet, en enkel vagn framför en film av en häst. Foto: Jonas Bilberg.

Hästfolket i Sylta

Av Anton Seiler

E18 sträcker sig genom ett kulturlandskap med mycket gamla anor och många fornlämningar. Inför ombyggnationen till motorvägsstandard har arkeologer undersökt spåren efter forna västmanlänningar. Den nya kunskapen berättar om vilka sysslor som präglade vardagen, vilka platser man valde för att offra till gudarna och inte minst vilka djur som deponerades i gravarna.

HÖSTEN 2021 UNDERSÖKTE VI, Arkeologerna vid Statens Historiska Museer, ett gravfält i Sylta, strax norr om Köping. Gravplatsen var i bruk under nästan 400 år, med start i slutet av 800-talet, och ett 50-tal individer hade fått sin sista vila där. Gravarna var anspråkslösa och utgjordes av runda stensättningar som låg ovanpå kremerade kvarlevor.

SYLTABORNA HADE BEGRAVTS MED personliga ägodelar, som smycken och knivar, och i många gravar fanns också ben efter hundar. Överraskande var att hästar och föremål som hör till hästmundering fanns i över hälften av gravarna. ”Detta är gravplatsen för hästfolket”, tänkte vi redan under fältarbetet.

MÅNGA VIKINGATIDA GRAVAR FRÅN Västmanland innehåller detaljer ur hästutrustningen. Fynden från Sylta är ändå mycket ovanliga. Aldrig tidigare har man hittat en så stor och diversifierad ansamling av hästutrustning inom ett och samma gravfält. Sammanlagt rör det sig om 600 föremål och alla delar som hör till brett och träns är representerade. Det finns många beslag med varierande utformning och inte

minst bjällror av olika storlekar. Flera gravar innehöll även broddar som suttit på hovarna och några föremål kan ha varit delar till sadlar.

EFTER KONSERVERINGEN FRAMTRÄDDE en mängd detaljer som vittnar om ett mycket skickligt smidesarbete. Många föremål består av delar som är länkade eller hopnitade med varandra. Några är dessutom ornerade, exempelvis med urtag vid kanterna. Vilken yrkeserfarenhet och tidsåtgång som måste ha krävts för att producera all utrustning till hästarna!

HÄSTEN HAR UPPENBARLIGEN SPELAT en central roll för Syltaborna under vikingatid och tidig medeltid, både i begravningsritualerna och i det världsliga livet. Med moderna analysmetoder ska vi nu undersöka om vissa hästar var uppfödda i andra trakter och sedan importerade. I vårt arbete ska vi också försöka ge en bild av de dåtida vägar som hästarna kan ha färdats på. På så sätt blir det möjligt att belysa nätverken som Sylta ingått i, både i Köpingsbygden och i ett större geografiskt område.

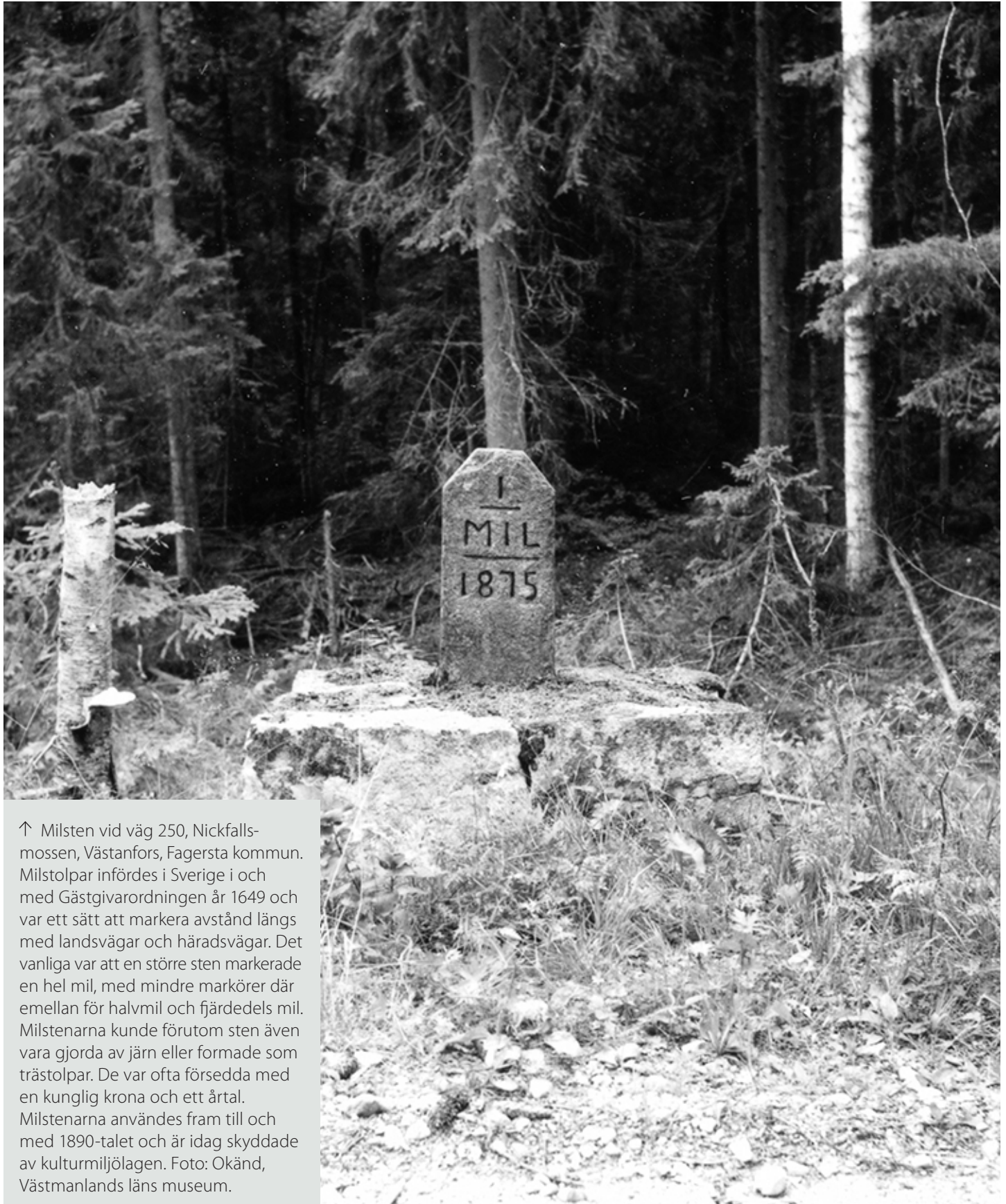
↑ Full aktivitet på gravfältet i Sylta.
I förgrunden syns två runda gravar.
Foto: Arkeologerna/SHM.

← Baksidan på ett beslag, med nitar och järnband för att hålla ihop läderremmarna.
Foto: Acta Konserveringscentrum AB.

↑ Vikingatida brett, med alla delar välbevarade. Foto: Acta Konserveringscentrum AB.

← Metallkulan finns kvar i höljet på denna bjällra och klangen kan fortfarande höras efter 1 000 år. Foto: Acta Konserveringscentrum AB.

↑ Milsten vid väg 250, Nickfalls-
mossen, Västanfors, Fagersta kommun.
Milstolpar infördes i Sverige i
och med Gästgivarordningen år 1649
och var ett sätt att markera avstånd
längs landsvägar och häradsvägar.
Det vanliga var att en större sten
markerade en hel mil, med mindre
markörer där emellan för halvmil
och fjärdedels mil. Milstenarna
kunde förutom sten även vara
gjorda av järn eller formade som
trästolpar. De var ofta försedda
med en kunglig krona och ett årtal.
Milstenarna användes fram till
och med 1890-talet och är idag
skyddade av kulturmiljölagen.
Foto: Okänd, Västmanlands
läns museum.

Skjutshåll och gästgiverier

Av Sture Luthman

Alsnö stadgar kom till omkring år 1280. Det var ett system som bland annat infördes för att vägfarande skulle kunna beställa skjutsning och dessutom betala för sig. Med det uppkom ett behov av tavernor, gästgiverier, där de resande kunde inta en måltid, övernatta och utfodra hästarna. Tavernorna fungerade även som skjutshåll, skjutsstationer, där det gick att byta häst för de som behövde.

I KRISTOFERS LANDSLAG FRÅN år 1442 står det att tavernorna skulle anläggas på ett avstånd av två till två och en halv mil från varandra. År 1615 ändrades det till en och en halv mils avstånd. Från år 1555 fick bara de som hade fått ett inrikespass eller ett så kallat vägbrev utfärdat, rätt att färdas genom landet. Myndigheterna ville ha vetskap om vilka som var på resande fot och vart de begav sig. Den som reste utan pass kunde gripas för lösdriveri. Härmed infördes ett resandeförbud för Sveriges befolkning som kom att finnas kvar i flera sekler. Först år 1860 togs passvånget för resor inom landet bort.

ÅR 1734 INFÖRDES EN gästgiveriförordning som ålade gästgiverierna att hålla med anpassade måltidslokaler och gästrum för besökarna. Tidigare var det vanligt att bönderna, som ofta var de som höll med skjutshållning och gästgivarverksamhet, inhyste de

resande i sina egna bostäder, med mat serverad i det egna köket. Gästgiverierna skulle också erbjuda stall och vagnslider.

VID 1800-TALET'S BÖRJAN LADES skjutshållen ut på entreprenad. Bönderna i de olika socknarna hade då slutit sig samman i föreningar, för att kunna tillhandahålla ett visst antal hästar, enligt avtal med staten. Den förening som lade det lägsta budet fick entreprenad på skjutshållet. Antalet hästar som skjutshållen tillhandahöll varierade. År 1875 bildades en skjutsförening vid Kolbäcks gästgiveri som enligt då gällande regler hade 15 hästar redo per dygn. Kolbäcks skjutsförening upplöstes år 1951 och var den sista i landet. Den mest trafikerade transportleden i länet under 1700- och 1800-talet var Stora Kopparbergsvägen eller Bergslagsvägen, som den också kallades. Denna väg gick mellan Västerås

↑ Kungsörs första gästgivargård fick sina skjut rättigheter redan år 1648. År 1658 uppfördes en ny byggnad, Ulvesundskrogn, på order av Knut Kurck, landshövding i Västmanlands län under åren 1651–1660. Krögaren Lars Nilsson fick själv bekosta byggandet. År 1664 köptes gården med gästgiverirättigheterna av Erich Olofsson Barck.

År 1757 brann krognen ner, men en ny byggnad uppfördes inom kort. På 1840-talet rev dåvarande gästgivare Carl Erik Blomberg den byggnaden och uppförde i stället det hus som ligger på platsen idag, vid Kungsgatans södra sida, strax öster om Drottninggatan i Kungsör (det röda huset på bilden). Den nya byggnaden användes som hotell och skjutshåll med hästar för resande. Ett tjugotal drängar och pigor ska ha varit anställda liksom ett tiotal hållkarlar och skjutspojkar. Blomberg överlät verksamheten till A. F. Hagström "Brännvinskungen" år 1879. Han drev den vidare till sin död år 1909. Källa: Kungsörs Hembygdsförening. Foto: Okänd, Västmanlands läns museum.

↑ I Karmansbo finns både den gamla lancashiresmedjan och kolhuset (se bilden) kvar. De ägs av Skinnskattebergss kommun men vårdas och används av Hembygdsföreningen Karmansbo Bruksmiljö. Vid "Järnets dag" den första lördagen i juli går det att besöka smedjan och se hur en smälta går till, i kolhuset serveras korngryn med fläsk. Foto: Susanne Cassé, Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

och Falun via Västerfärnebo, Ramnäs, Norberg och Hedemora. På dessa orter fanns skjutshåll med möjlighet att rasta och utfodra hästen.

"DET ÄR SANNERLIGEN, SOM en person yttrat, att man tycker sig ännu kunna höra de klappande slagen av hjulaxlarna och se de långa karavanerna av magra, lurviga små hästar, som spända för tungt lastade kärror med en väldig hösäck bunden överst, med krumböjd rygg streta fram sina lass efter de vår och höst bottenlösa vägarna." Orden är Sven Kjerséns, författare till ett flertal hembygdsskildringar från Västmanland. Att tänka på är att hästen var dåtidens lastbil och stod för en stor del av logistiken via vägarna. Vid ett matställe eller en bensinstation ser man ofta långträdare parkerade utanför

och chauffören sitter i restaurangen och äter sin hamburgare. Detta är nutidens skjutshåll.

ETT EGET MINNE AV hästtransport är från Karmansbo smedja år 1956, jag var då fem år gammal: Kolmilorna är utrivna och kolet är färdigt att fraktas till "Kolhuset" som ligger intill smedjan. Det är vindstilla och minus 15 grader kallt. Snön ligger gnistrande vit i det bleka morgonljuset. Från skogen hörs det avlägsna ljudet av en bjällra som närmar sig. Frustande, stampande och med darrande muskler drar den nordsvenska hästen den fullastade kolryssen uppför banan in i kolhuset. Kolet tippas av. Kusken vänder hästen och kör ut. Hästen får ett fång hö, vatten och en filt över den svettiga ryggen. Efter en stunds vila återvänder ekipaget till skogen.

↑ I Kolbäck har det funnits en gästgivargård sedan åtminstone år 1670. Den låg strategiskt placerad längs med landsvägen och Herrevadsbro, där det ännu idag finns ett aktivt gästgiveri. Många kända personer har passerat via gästgivargården i Kolbäck för vila och byte av hästar. Bland namnen hittas Gustav III och Sofia Magdalena, Karl XIV Johan, tjuven Lasse-Maja och författaren Maria Lang.

Kolbäcksk skjutsförening upphörde år 1951 som den sista i Sverige. På bilden syns den gästgivargård som fanns på platsen fram till mitten av 1890-talet, då byggnaden brann. En ny gästgivargård byggdes år 1897 i två våningar. Det är den som finns kvar idag. Under en längre tid, fram till år 1894, var tingsrätten förlagd på gästgiveriet. Även Kolbäcksk polisstation höll till i den västra flygeln fram till mitten av 1950-talet. I den högra flygeln bodde landsfiskal Ossian Gråberg med sin familj under åren 1932–1951. Källa: Kolbäcksk Hembygdsförening och Västmanlands läns museum. Foto: Didrik Jansson, Västmanlands läns museum.

→ Elisehill var Ramnäs första gästgivargård. Där fanns det en krog och ett apotek. I samband med att järnvägen byggdes och Ramnäs fick ett stationshus flyttades gästgivargårdens verksamhet närmare järnvägsstationen på 1870-talet. I Elisehill bodde senare en skräddare på övervåningen och på bottenvåningen en sadelmakare. Byggnaden ska enligt en källa ha rivits år 1933. Samma källa informerar om att de båda männen på bilden hette Hellström och V. Pettersson. Huset som syns i bakgrunden inhyste Ramnäs första enskilda affär som senare köptes av Ramnäs Handelsförening AB. Källa: Ramnäs-Virsbo Hembygdsförening. Foto: Okänd, Ramnäs-Virsbo Hembygdsförening. Kortet är taget omkring år 1917.

Hästar i Sala silvergruva

Av Niklas Ulfvebrand

När man visar runt besökare i Sala silvergruva finns det några ämnen som berör lite extra. Hit hör historien om de hästar som arbetade under jord. Det spelar ingen roll hur mycket energi man lägger på att beskriva levnadsförhållandena för människorna som slet livet ur sig i gruvan. Så fort gruvhästarna kommer på tal blir publiken illa berörd, suckar och skakar sina huvuden.

HÄSTAR ANVÄNDES I GRUVANS verksamheter ovan jord, men att nyttja dem under jord var något helt nytt när idén lanserades på 1670-talet. Den 11 februari år 1675 samlades Sala silvergruvans ledning, Gruvrätten, för sammanträde. Bergmästare Persson förde ordet och lade fram ett förslag som gick ut på att man borde använda sig av hästar för att effektivisera vindkörningen under jord. Man använde sig redan av bröstvindor i gruvan, alltså vinschar som drevs av människor. Ovan jord fanns hästvindor sedan länge, vilka hade en högre kapacitet än bröstvindorna.

BERGSMÄNNEN VID GRUVRÄTTEN VAR skeptiska. Skulle hästarna klara röken och hettan därnere? Riskerade inte den här affären att kosta mer än vad den smakade? Men bergmästarens ord var mer eller mindre lag. Knappt två veckor efter sammanträdet gjordes ett första försök då en häst hissades ner. Omkring en månad senare firades ytterligare två hästar ner: ”efter såsom det vart befunnet, att den förra hästen icke allenast med stor nytta drivas kunde utan ock en god trevnad hade”, citat från Petrus Norbergs *Sala gruvans historia under 1500- och 1600-talen*. Det rörde sig om små starka gotlandsruss samt ölänningar, en numera utdöd ras.

GRUVHÄSTARNA HISSADES NER MED hjälp av vindar, vilket innebar att hästar så att säga hissades

ner hästar. År 1680 kostade de 75 daler kopparmynt per styck. Det motsvarar 7 225 kr år 2022 mätt med konsumentprisindex. I gruvan fanns ett ordentligt stall. År 1686 bodde tolv hästar där. De utfordrades med hö och halm som bergsmännen ålades att förse dem med.

SÅVITT VI VET ANVÄNDES hästar under jord fram till åtminstone den andra hälften av 1800-talet. Men hur var det då med deras hälsa och hur såg livet ut för dem därnere? De främsta källorna till hästarnas tillvaro i gruvan finner vi i reseskildringar från besökare. Den 5 februari år 1716 besökte den franske resenären och författaren Seigneur de la Mortraye gruvan. Han såg sammanlagt åtta hästar som arbetade med transporter under jord. ”För dem är gruvan ett helvete, ur vilket de aldrig komma upp, så länge de orka draga”, skriver han. Mot denna mörka utsaga står svensk/tyske historikern och diktaren Ernst Moritz Arndts berättelse från ett besök år 1804, alltså 88 år senare. Luften därnere var ”mycket hälsosam åtminstone för hästarna”, som var ”rätt livliga och vid gott hull”.

KÄLLORNA GER OSS MOTSTRIDIGA uppgifter, men ur nyttosynpunkt kan vi konstatera att gruvans fyrbenta arbetare bokstavligen gjorde ett hästjobb som effektiviserade verksamheten och underlättade för människan.

↑ Hästvind för två hästar på 103 meters djup i Sala gruva. I ett bergrum alldeles intill ligger fortfarande häst-spillning kvar, som inte har brutits ner helt. Foto: Niklas Ulfvebrand.

→ Illustration från en gruvkarta med en häst som arbetar i en gruva. Foto: Okänd.

DET FINNS MER

Edvinsson, R. och Söderberg, J. 2011. *A Consumer Price Index for Sweden 1290–2008, Review of Income and Wealth*, vol. 57 (2), sid. 270–292.

<https://historicalstatistics.org/Jamforelsepris.htm>, 2023-12-10

Norberg, P. 1978. *Sala gruvans historia under 1500- och 1600-talen*. Sala kommun.

↑ Dags för slätter i Karbenning. Foto: Albert Andersson. 1910–1920.

I människans tjänst

Av Lena Engström Englin

Stora, starka kallblodshästar med ett lugnt temperament, och som klarade av att leva på lite foder, är de hästar som sedan lång tid tillbaka har arbetat åt oss människor. Spårvagnar, jordbruk, godstransporter och resor till släkt och vänner är bara några exempel på arbetshästarnas olika arbetsområden. Innan det fanns traktorer, bilar och andra maskiner var det hästar som transporterade både gods och människor. Här är exempel på arbetshästar i Västmanlands läns museums arkiv.

← Brandkåren i Västerås. Mönstring utanför brand- och polisstationen, kvarteret Igor. På ekipaget till vänster sitter brandchef Danielsson bredvid kusken. Till höger på kuskbocken på mittekipaget sitter brandmästare Sjöqvist. På högra ekipaget till höger sitter brandmästare Sandberg. Foto: Okänd. 1907.

← 2 och 3,5 tons elektriska stenkrantar. Denna typ av krantar tillverkades i Aseas mekaniska verkstad i Sigurdsområdet i Västerås. Foto: Asea. Cirka år 1900.

↓ Kolkörare. Gunnilbo socken, Skinnskatteberg. Foto: Okänd.

↑ Plöjning i Björskog, Kungsör. Foto: Viktor Lundgren. 1931.

← Besök av den siste gårdsfarihandlaren med häst. Väster Vrenninge, Salbohed. Foto: Erik Wästlund. 1930.

↓ Häst och släde framför Vretströmska gården, Vretarne, Fagersta. Foto: Amalia Wretström. 1910-tal.

↑ Hästdragen begravningsvagn utanför Gahms butik på Stora gatan 44, Västerås. Foto: Ernst Blom.

Arbetshästen Grålle

och andra arbetshästar på DigitaltMuseum

Av Jennie Schaeffer

ARBETSHÄSTEN VAR VIKTIG i det svenska samhället under 1930-talet och Grälle på fotot var inget undantag. Här syns Grälle dra det sista timmerlasset för säsongen på Järndammen i Sala. Det ser ut att vara rejält kallt och mycket snö den här vintern 1936, men Grälle har ändå öronen riktade framåt och är beredd att dra. Ivar Johansson har kanske just tänt sin pipa där han sitter med sina snöiga skor på slädens skacklar.

IVAR JOHANSSON OCH GRÄLLE utförde en viktig uppgift när de drog timmerlasset till Sala stads såg. Timmer användes i allt från byggandet av bostäder till produktionen av möbler och andra trävaror. Transporten av timret var en arbetsintensiv uppgift, och det var här arbetshästar som Grälle kom in i bilden. Arbetshästarna gjorde det möjligt att transportera timmer från avlägsna skogsområden till sågar och andra bearbetningsanläggningar. Denna arbetsinsats var avgörande för den svenska träindustrins framgång och bidrog till att skapa arbetstillfällena och ekonomisk tillväxt.

FÖR IVAR JOHANSSON VAR Grälle säkert en trogen följeslagare och arbetskamrat. Fotot på dem får vara en symbol för en viktig historisk berättelse, om det samarbete och den arbetskraft som formade Sverige under 1930-talet.

← Foto: Okänd, Västmanlands läns museum.

Vill du se fler historiska bilder på hästar?

För att hitta fler hästbilder på DigitaltMuseum, en plattform som samlar digitaliserade samlingar från svenska museer och arkiv, kan du följa dessa steg:

- 1. Gå till DigitaltMuseum:** Besök DigitaltMuseums webbplats genom att gå till www.digitaltmuseum.se
 - 2. Sök efter "häst" eller relaterade termer:** Använd sökrutan på webbplatsen och skriv in sökordet "häst" eller andra relaterade termer, som "hästar," "hästbild" eller "hästtransport," beroende på vad du är intresserad av.
 - 3. Utforska sökresultaten:** Efter att ha utfört sökningen får du en lista med relevanta resultat. Du kan bläddra igenom bilderna och beskrivningarna för att hitta de som intresserar dig mest.
 - 4. Använd filtren:** DigitaltMuseum erbjuder olika filter för att hjälpa dig att förfinas din sökning. Du kan använda filter som "Museer," "Platser" eller "År" för att begränsa resultaten och hitta bilder från specifika samlingar eller tidsperioder.
 - 5. Utforska samlingar och museer:** Om du hittar en bild som du gillar och vill se mer från samma källa eller museum, kan du klicka på bilden för att komma till källans sida. Där kan du utforska mer av deras samlingar och eventuellt hitta fler hästbilder.
 - 6. Ladda ner eller läsa mer:** Om du hittar en bild som du vill använda eller lära dig mer om, kan du klicka på bilden för att se detaljerad information om den. Många bilder kan laddas ner i högupplöst format, och du kan också hitta ytterligare information om bilden.
- DigitaltMuseum är en rik källa för digitaliserade kulturarvsobjekt, och det finns en stor variation av bilder tillgängliga. Genom att använda sökfunktionen och filtren kan du anpassa din sökning för att hitta de hästbilder eller andra historiska bilder du är intresserad av. Västmanlands läns museum fyller ständigt på med nya bilder där.

Från topp till hov- hästens utrustning

Av Kajsa Ehlton

I Västmanlands läns museums samlingar finns hundratals föremål i kategorin hästutrustning. Det är allt ifrån stora föremål som vagnar och slädar, till mindre föremål som sporrar och hästskonitar. De flesta är minst hundra år gamla.

EN STOR DEL AV länsmuseets kulturhistoriska samling är föremål som tillverkats under 1600-talet fram till början av 1900-talet. De flesta föremålen samlades in under slutet av 1800-talet fram till mitten på 1900-talet, då länsmuseet var som mest aktiv i sin insamling. Förhoppningen var att rädda så mycket som möjligt av det kulturarv man hade farhågor skulle förgås och försvinna. Av den anledningen innehåller samlingen ofta många föremål inom samma kategori. Man samlade helt sonika in allt man fick tag i. Hästutrustningssamlingen är inget undantag. Den består av exempelvis 60 selbågar/selkrokar och cirka 40 bogträn, så kallade lokor/lokträn.

MÅNGA GÅNGER VAR själva insamlandet viktigare än föremålets

historia. Information om vem som lämnade in föremålet och var det kom ifrån noterades aldrig, vilket gör att flera föremål saknar sin proveniens. Den kursiverade texten till föremålsbilderna i artikeln är tagna ur den originalkatalogisering som gjordes vid registreringen av föremålen, och visar på just detta.

FÖR ATT FÅ MER information om ett enskilt föremål går det att söka upp ett likartat föremål i en annan museisamling och jämföra det med sitt eget. Exempel på tillgängliga museidatabaser är digitalmuseum.se eller kringla.nu, där många andra museers samlingar presenteras. Med lite tur går det att hitta information som kan vara av relevans för det egna museiföremålet.

↓ Vlm-313

Selkrok/selbåge av trä, björk.

Två mot mitten vända hästar med klippta manar. Målad i grönt med påmålade korsformiga bladornament. Hästarna chokladbruna. Längd 440 mm.

Selbågen är inkommen till museisamlingen under slutet av 1870-talet. Information om ursprung och insamlingsmetod finns inte att tillgå, men då den ena klacken har lagats med ett snöre går det att anta att föremålet värdesatts högt av en tidigare ägare. Någon har i alla fall haft för avsikt att förlänga dess varande även efter att den spruckit.

↓ **Vlm-15519:1**

Snöska för häst även kallad tryga, trugor eller skarbågar.

Fyra snöskor ingår i inventarienumret. Närmast kvadratiska träplattor med avrundade hörn. Försedda med ledade och rörliga fastsättningsanordningar av järn. Framtill på träplattan finns en liten järnhake, mot vilken hovens bak-sida vilar. Köpta genom Magnusson i Skultuna 1970.

Snöskorna användes som skydd för hästens hovar vid gång i skarsnö, eller i sank mark som mossar och myrar.

↓ **Vlm-4934**

Betsel/ brett av trä, björk.

Spår av ljusblå bemålning. Bettet utgöres av en stång av trä. Vid dess ändar äro sidostycken av trä.

Detta betsel är ett av många exempel på föremål som helt saknar proveniens och information om hur det hamnade i samlingen.

↑ **Vlm-254**

Betsel/ brett av järn.

Består av två ihålliga koner, som är rörligt förenade. Sidostycken (skänklar), som nedtill är formade till stänglar med blommor. Inköpt till samlingarna 1875 för 10 öre i Södra Hårsbäck, Västerlövsta sn, Heby.

Vid jämförelse med liknande brett, är det högst troligt att detta brett härstammar från 1500–1600-talet. Modellen finns bland annat beskriven i skriften *The medieval horse and its equipment*, utgiven av Museum of London.

↑ **Vlm-8094**

Åderjärn/åderlättningsjärn för häst.

På järnet initialerna F B L S inristade. Förvaras i ett träfodral med lock som ledar runt en tapp. Gåva av Söderlund, Närlunda, Badelunda socken.

Med åderjärnet öppnades en ven på hästens hals. Via en åderlättningskanyl tappades sedan en viss mängd blod. I regel gick det att avtappa 4–8 liter utan risk för djuret.

Vetenskapsakademien gav år 1829 ut en skrift där de uppmanade till åderlätning för läkning av den så kallade lunggrötan hos hästskapet. I *Svenskt lantbrukslexikon* från år 1941 skrivs att åderlätning var en tidigare inom veterinärmedicinen ofta använd behandlingsmetod vid ett flertal olika lidanden. År 1941 användes den fortfarande som en verksam behandlingsmetod mot fång hos häst, samt vid korsförlamning och vissa lidanden i centrala nervsystemet.

↑ **Vlm-4929**
Bogträ av björk.

Bogträkroppen har skuren dekor med rödmålade akantusrankor på gulgrön botten, ändarna är skurna likt krönte fågelhuvud. I hål sitta remmar fästa. Vid dessa finns ännu selknä av ben. De äro ornerade med mönster bestående av koncentriska ringar. Av sådana är även inskrifterna på dem. ANO 1735 på det ena och IPS på det andra. Inkom som gåva till museet från Viggelsbo, Möklinta sn.

I en museisamling är det vanligt att finna föremål av ben och horn, exempelvis selknän, som dekorerats med koncentriska ringar. Dekorationstypen återfinns i Sverige sedan åtminstone bronsåldern och tros ha en djupare symbolisk mening.

Hästen i den västmanländska folktron

Av Susanne Cassé

När Västmanlands Fornminnesförening bildades år 1861 var ett av syftena att "uppteckna fortvarande muntliga överlämningar hos allmogen". Det resulterade i en insamling av västmanländska berättelser, där flera handlar om hästens roll i folktron. Materialet finns idag bevarat i Västmanlands läns museums arkiv.

HÄSTENS BETYDELSE FÖR MÄNNISKAN har lämnat spår efter sig i den svenska folktron. Uppteckningarna som finns bevarade i landets arkiv är många och utgår från hästens olika användningsområden. Flera av de berättelser som samlades in här i Västmanland handlar om hästen i anslutning till gården. Det finns också information om hur hästen skulle skötas utifrån sin roll som ett viktigt arbetsredskap. En annorlunda berättelse handlar om en jultradition och kommer från Fläckebo socken. Den samlades in år 1918. Från Hultebo, Skinnskatteberg finns en uppteckning om att rida runt eldsvåda. I rutan till höger återges ett par av de insamlade berättelserna.

BERÄTTELSENA I ARTIKELN HAR ingen vetenskaplig förankring utan utgår från gamla traditioner, skrock eller något som är övernaturligt. Det är typiskt för de gamla folkberättelserna och var ett sätt för människan att förklara det som var svårt att förstå, eller ge en känsla av kontroll och trygghet. Men folktro är inte enbart ett äldre fenomen, det finns även idag. Kanske har du själv en hästsko hängandes över ytterdörren som ska ge lycka?

"För att få kreatur att trivas i ett nybyggt hus, borrar man hål i tröskåln, slår i kvicksilver i ok pluggar så till hålet, innan man leder in kreaturen." (Strömsholm)

"Kvicksilver förvarat i små glasflaskor borrades in i krubborna i stallet för att skydda hästarna från förgörelse". (Flena, Gunnilbo)

"Färna kusken ledde in hästen i stugan för att han skulle få titta i ugnen. Det var för att den nyinköpta hästen skulle trivas." (Gunnilbo)

"När far kom hem från någon åktur tog han alltid från skalkarna och reste upp dem mot väggen. Om far inte gjort detta så hade inte hästen fått någon vila. Det ansågs att om skaklarna voro kvar för åkdonet arbetade hästen lika som när han hade lasset efter sig." (Norr Sylta, Munktorp)

"Då man beslar en häst, måste man 3 ggr spotta på betset, ty eljest få troll ok dylikt makt med djuret". (Strömsholm)

"Vid skoning av hästen gjorde man ett † för att ej hästen skulle bli modstulen". (Himmeta)

"Om jul satte vi i Hebo en vacke med havre under julbordet. I den slogs lika många halvstop öl, som det var hästar och samma antal supar. [...] Somliga slog supan i hästarnas öron och rent fördärvade djuren." Vacke är en typ av förvaringskärl. (Fläckebo)

"En gång när folket från Hultebo var till kyrkan tog gården eld. När så ägaren till gården kom hemridande och såg att hans hus brann red han tre gånger runt huset varvid elden slocknade. När så huset återuppbyggdes offrades hästen genom att mura in dess huvud i spismuren för att skydda mot eld. När Hultebo i Skinnskatteberg 1913 revs hittades ett hästhuvud i muren".

← Några av de kändaste fiktiva hästarna återfinns inom asatron. Hästen Sleipner, som ägdes av Oden, hade åtta ben och kunde galoppa fortare än vinden. Här syns Sleipner avbildad på Tjängvidestenen, funnen på Gotland. Foto: Ola Myrin, Statens Historiska Museer.

Klara, färdiga, trava!

Av Anders Fläcke

Vid kyrkornas högmässor under vintern och julottan var det inte ovanligt att få se slädpartier med flera hästekipage tävla med varandra. Kapplöpningar har alltid varit ett folknöje i historien, oavsett om det skett på land, i snön eller på isen.

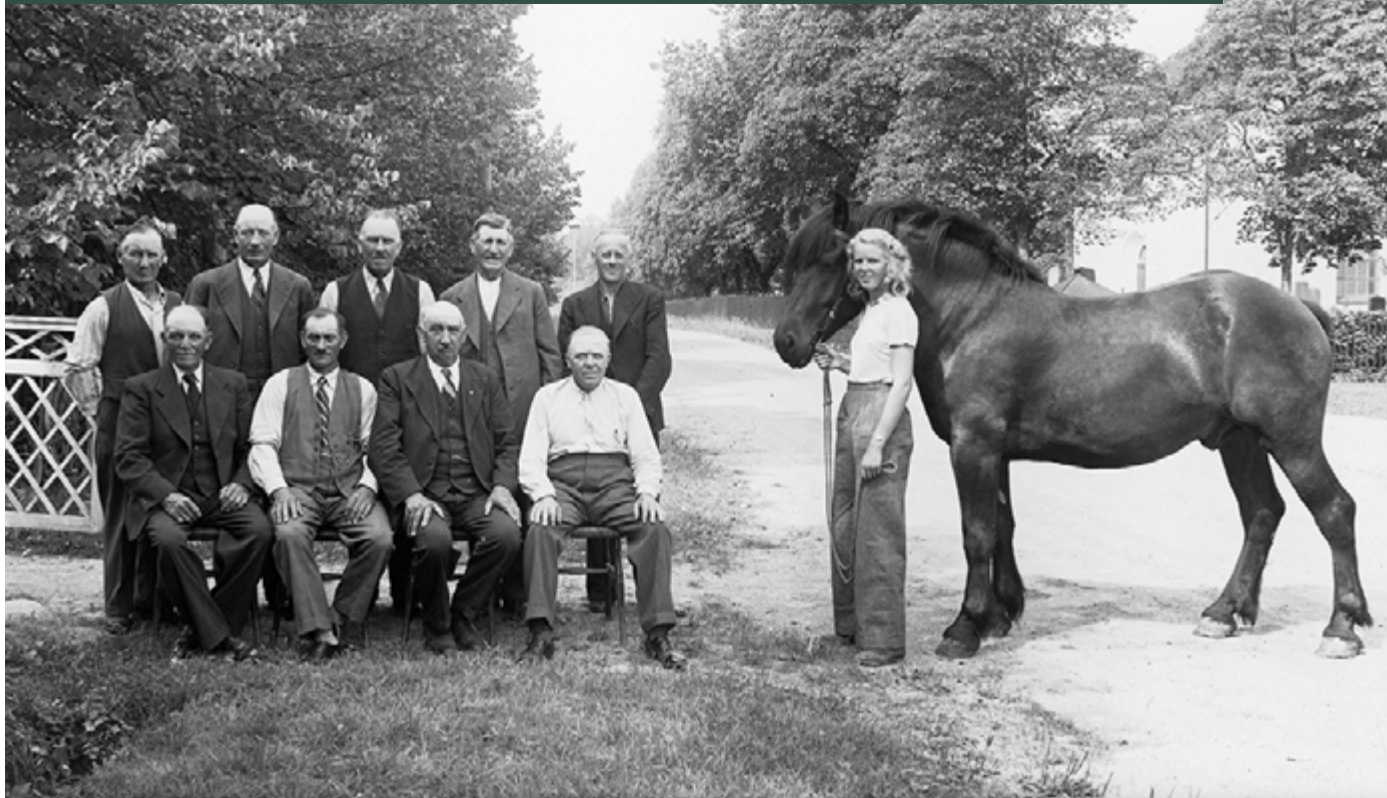
↓ Trav på Mälarens is i mars år 1947.
Foto: Express-Bild,
Västmanlands läns museum.

HÄSTEN HAR VARIT TILL både nytta och nöje genom många år. Årstiderna spelade in och här i Sverige underlättade slädföret tunga transporter under vinterhalvåret. Sjöarnas isar var en tillgång på vintern när vägarna var otjänliga. På kartor utgivna så sent som under första halvan av 1900-talet finns det prickade leder som visar vintervägar för hästtransporter och foror. Särskilt var dessa vägar värdefulla i Bergslagen, där man fraktade träkol och malm med häst över isarna. Det fanns även en prickad led på Mälaren från Stockholm till Kungsör. Utefter denna transportled fanns det sjökrogar såväl vinter som sommar. En av dessa fanns på ön Elba utanför Västerås.

DEN SVENSKA TRAVSPORTEN HADE med största sannolikhet sin debut på sjöarnas is. Exakt när de första tävlingarna ägde rum är okänt, men det finns källor som beskriver ridtävlingar på is redan

↓ År 1887 bildades Västerfärnebo sockens enskilda hästförsäkringsförening, med syfte att vara en ekonomisk trygghet för socknens hästägare. År 1940 nyförsäkrades 161 hästar i föreningen. Bilden visar föreningens styrelse cirka år 1940. Bakre raden från vänster: Albert Österling, Axel Pettersson, okänd, okänd, Arvid Törnqvist. Främre raden från vänster: A Teodor Sellén, Emanuel Pettersson, Emanuel Helén (ordförande), Emil Hassel. Vid hästen: Barbro Claesson. Föreningen var fortfarande aktiv i början av 2000-talet. Foto: Privat.

på 1500-talet. Många är de som ännu minns travtävlingarna som ett folknöje och år 1907 genomfördes 40 travtävlingar på svenska sjöisar. I Västmanland var sjön Freden intill Mälaren, nära Strömsholm, välkänd för sina travtävlingar ända fram på 1960-talet. På Långforsen vid Sala kördes det trav på isen vid början av 1900-talet och även på Dalälven i Tärnsjö. På vissa platser kom travet att ersättas av biltävlingar på is. Detta krävde dock att isen var mycket tjock.

EN LITEN SJÖ SOM blev känd för sina travtävlingar på isen var Tappebosjön i norra Västerfärnebo. Under flera vintrar på 1940-talet skapade de ett stort intresse med många deltagare från omgivande orter som Möklinta, Kumla, Tärna och även från Västerås. Det berättas att även en dam deltog i dessa travtävlingar, vilka var mycket populära och fick

stor uppmärksamhet i lokalpressen. Mer om dessa tävlingar går det att läsa i artikeln på nästa uppslag.

IDAG ÄR TRAVBANOR PERMANENTA anläggningar och det tävlas på land. Sverige är en av de tre stora travnationerna i världen vid sidan av Frankrike och USA. De första organiserade travtävlingarna på land arrangerades i slutet av 1800-talet och den första travbanan, Jägersro, anlades år 1907 i Malmö. Till en början var det framför allt kallblodsraser som tävlade, främst nordsvenska hästar.

DET FINNS MER

Fernestrand, H. (red). *Boken om Hedåker*.

Olaus Magnus. 1555. *Historia om de nordiska folken*.

Travtävlingar på Tappebosjön

Av Erik Pettersson

Under några år i mitten av 1940-talet ordnade Västerfärnebo norra SLU-avdelning (Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund) travtävlingar på Tappebosjöns isar. Evenemanget ägde rum i början av februari med flera hundra åskådare i publiken.

ATT ARRANGERA ETT EVENEMANG av denna storlek medförde mycket arbete. I en tidningsartikel från tiden går det att läsa att förberedelserna inför 1946 års tävling hade varit extra besvärliga. Dagarna innan hade det snöat och blåst så mycket att travbanan yrt igen flera gånger. Men trots att det bistra vädret höll i sig på tävlingsdagen, med bitande nordanvind, samlades uppemot 500 personer för att se tävlingarna.

ENLIGT SAMMA TIDNINGARTIKEL inleddes tävlingarna med musik från en högtalaranläggning. Därefter hälsade tävlingsledaren Rune Selldén alla välkomna och förrättade upprop av de tävlande – totalt 21 startande i fyra klasser: Klass I, unghästar 3–4 år, 1 240 meter, Klass II, ardenner, 1 930 meter, Klass III, nordsvenska, 1 830 meter och Klass IV, varmblod, 1 830 meter.

I UNGHÄSTKLASSEN VANN JULIUS Johansson från Tärnsjö med hingsten Aniton och tvåa kom Oskar Fernholm från Hebo med valacken Munter. Ardennerklassen vanns av Johan Andersson från Lungbo och hästen Max. Tvåa kom Arne Gustavsson från Hebo med Dover. Dagens bästa tid fick vinnaren

i den nordsvenska klassen, även den hästen kallad Munter, en sjuårig valack tillhörig Mattias Bergman i Bjørsbo, på 4,18 minuter. I tidningsartikeln står det att: ”Trots ovanan vid dylika tillställningar, tycktes Munter ta saken på fullt allvar och genomförde loppet i bästa travstil utan att en enda gång falla i galopp.”

PÅ DEN HÄR TIDEN fanns det ännu inte några färgglada funktionärsvästar och tydliga skyltar – alla var likadant klädda i mörka vinterkläder. För att publiken skulle ha en möjlighet att veta vem som var domare eller tävlingsledare, försågs alla funktionärer med en olikfärgad armbindel – en kombination för varje funktion. Vid tävlingen år 1946 fanns det femton funktionärer vilka presenterades i det tryckta programmet; tävlingsledare (rödgulvit armbindel), tävlingssekreterare (blåvitgul armbindel), banchef (gulgrönvit armbindel), starter (blågul armbindel), tidtagare (rödvit armbindel), kontrollanter (grönvit armbindel) och inträde (ingen uppgift i programmet).

DE SISTA TRAVTÄVLINGARNA i Västerfärnebo SLU-avdelnings regi ordnades i februari 1947. Behållningen för föreningen efter avklarad arrangemang var på 290 kr.

Tävlingsfunktionärer:

Tävlingsledare: Rune Sellén. Rödgulvit ärmbindel.
 Tävlingssekreterare: Nils Johansson. Blåvitgul ärmbindel.
 Banchef: Bertil Törnkvist. Gulgrönvit ärmbindel.
 Starter: Martin Vidén. Blågul ärmbindel.
 Tidtagare: Erik Johansson, Elis Andersson, Sören Hellstrand. Rödvit ärmbindel.
 Kontrollanter: David Vallin, Ivan Ström, Harry Färnkvist. Grönvit ärmbindel.
 Intråde: Åke Eklund, Arne Pettersson, Nils Hedlund, Harry Lagerkvist, Sigge Nyberg.

Program för dagen.

Kl. 12,30. Musik.
 „ 12,45. Upprop.
 „ 13,00. Första start.
 Efter tävlan prisutdelning.

~~~~~  
 Högtalaranläggning från Radiofirman O. Hedlund, Krylbo.  
 ~~~~~

Deltagare.

KLASS I.

Unghästar 3—4 år.

1. Tösen, sto, 3 år, äg. Julius Johansson, Tärnsjö.
2. Munter, valack, 4 år, äg. Oskar Färnholm, Hebo.
3. Gulli, sto, 4 år, äg. Bengt Lundkvist, N. Salbo.
4. Aniton, hingst, 3 år, äg. Julius Johansson, Tärnsjö.

KLASS II.

Ardenner.

5. Bläsan, valack, 7 år, äg. Simon Johansson, Gullvalla.
6. Vega, sto, 8 år, äg. David Pettersson, Nybyn.
7. Dante, valack, 5 år, äg. Arne Gustavsson, Hebo.
8. Max, valack, 9 år, äg. Johan Andersson, Lungbo.
9. Dover, valack, 8 år, äg. Arne Gustavsson, Hebo.

KLASS III.

Nordsvenska.

10. Munter, valack, 6 år, äg. Georg Mattsson, S. Hörende.
11. Bläsan, sto, 11 år, äg. Nils Högberg, S. Salbo.
12. Bläsan, sto, 10 år, äg. Anton Lindholm, Islingby.
13. Grolle, valack, 9 år, äg. Anton Johansson, Gullvalla.
14. Pärla, sto, 17 år, äg. Karl Jansson, Möklinta.
15. Lärkan, sto, 6 år, äg. Manne Pettersson, Bro.
16. Gjurlena, sto, 9 år, äg. Karl Jansson, Möklinta.
17. Fräja, sto, 6 år, äg. Ernfrid Svedlund, Hebo.
18. Munter, valack, 7 år, äg. Mattias Bergman, Björso.

KLASS IV.

Varmblod.

19. Masen, valack, 7 år, äg. Julius Johansson, Tärnsjö.
20. Klajron, hingst, 10 år, äg. Ejnar Landberg, Möklinta.
21. Renaldo, valack, 9 år, äg. Ejnar Landberg, Möklinta.

↑ Uppslag ur programmet för travtävlingen den 10 februari 1946 på Tappebosjön i Västerfärnebo. Här presenteras tävlingsfunktionärer, program och deltagare; både hästar och kuskar.

← Hästar på Tappebosjön i norra Västerfärnebo den 10 februari 1946. Ardennerhästen Dover (till vänster) med Arne Gustavsson, från Hedbo, i sulkyn och vallacken Max med Johan "Lungbo-Johan" Andersson. Foto: Okänd.

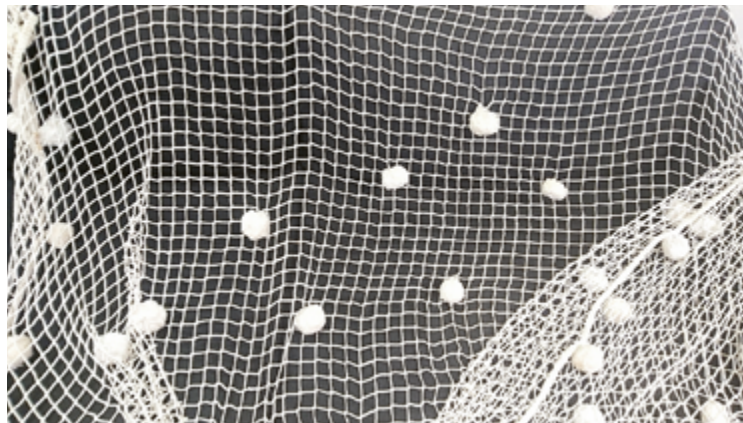
DET FINNS MER

Artikeln är hämtad från författarens blogg "Strövtåg i hembygden", <https://vandraihembygd.blogspot.com/2017/02/travtavling-pa-tappebosjon.html>

← Slädparti uppställt framför gamla Rådhuset i Västerås. De flesta ekipagen är försedda med slädnät. Foto: Ernst Blom, Västmanlands läns museum.

→ Exempel på ett enklare slädnät knutet i bomullsgarn i rutnät om cirka 6 000 rutor, där varje ruta är cirka 3 x 3 cm med virkad kant. Mått: cirka 215 x 270 cm. Nätet är dekorerat med ett femtiotal "snöboll" i ull. Slädnätet ägs av Västmanlands läns hemslöjdsförbund. Foto: Västmanlands läns hemslöjdsförbund.

← Slädnät, virkat, med tofsar i kanten. Mått: 280 x 180 cm. Inköpt av tidigare hemslöjdskonsulent Olga Anderzon 1929. Finns i Västmanlands läns museums samlingar. Foto: Kajsa Ehltun, Västmanlands läns museum.

Slädnätsflärd för en säker slädfärd

Av Susann Levál

I Västmanlands läns hemslöjdsförbunds samlingar finns ett enkelt slädnät som föreningen köpt in. Det är vitt med stora vita garnbollar, ”snöbollar”, och i gott skick. Tyvärr finns det inget dokumenterat om föremålet och dess historia är därför okänd. Men vad är egentligen ett slädnät och vad användes det till?

VID SLÄDFÄRDER VINTERTID ANVÄNDES ett praktiskt nät för att förhindra att snö från hästens hovar träffade kusken och passagerarna. Slädnätet sattes fast i däckelbågen på hästens rygg eller vid manken. Därifrån breddes det ut över bakpartiet ner mot kuskens och slädens framstam. Nätet, som inte bara hade en praktisk utan även en dekorativ funktion, var förmodligen en statussymbol.

SLÄDNÄTEN VAR TILLVERKADE AV vitt eller oblekt bomulls- eller lingarn i en kombination av knutet och virkat. Ofta dekorerades de med tofsar, ”snöbollar” och fyllnadsbroderier i rakställda rutor i tekniken filet eller snedställda rutor i pinnspets. De flesta är magnifika i sin utformning, men det förekom även enklare varianter.

I ETT SLÄDPARTI KUNDE det ingå ett tjugotal ekipage som åkte tillsammans till en festlighet. För att höja stämningen under färden användes slädnät, tändes fackelbloss och skallrades med bjällror. Men näten användes inte av alla. ”Slädnät ansågs som snobberi och förekom inte, men alla hade större eller mindre bjällerkransar” skriver Wallkärra-Torns Hembygdsförening om ett slädparti i Stångby socken, Lunds kommun år 1929.

SLÄDNÄTEN ANVÄNDES SANNOLIKT FRÄMST av bättre bemedlade, men även av dem som hade det sämre ställt och då vid speciella tillfällen, som till

exempel bröllop. Hade man inte råd med ett eget så kunde man låna eller hyra ett av till exempel ett åkeri.

I EN FÖRKLARANDE TEXT till en bild på ett ekipage från Freys hyrverk i Stockholm år 1904 står ”att virka slädnät avsedda att skydda mot snökakor från hovarna mm var en gång en fästmö eller älskarinnas tidsödande arbete”. Adliga Årstafrun Märta Helena Reenstierna skriver i sina dagböcker att hon tillverkar slädnät till sin man.

SLÄDNÄTEN FICK MED TIDEN nya användningsområden, från skydd mot snö under slädfärden till inredningstextil i hemmet, som bland annat duk eller som sängöverkast. I en beskrivning av Stockholms läsesalong från år 1934 uppges att det fanns ”emmastolar och ett valnötsbord med slädnät på”. Enligt obekräftad uppgift används slädnät fortfarande vid speciella tillfällen av Kungliga hovstallet.

FLER BILDER OCH MER information om slädnät finns på DigitaltMuseum, www.digitaltmuseum.se. Sökord; slädnät och slädtäcke.

 DET FINNS MER

Wallkärra-Torns Hembygdsförening. 2017.
”Stångby kyrkby och dess socken”. *Årsskrift, årgång 14*. Sid 83.

Sveriges elit och adel bar i slutet av 1800-talet skräddade modeplagg anpassade för olika tillfällen. De måttbeställdes och skulle helst tillverkas av skräddare och sömmerskor med bra rykte, gärna från Paris, London eller Stockholm. Anna Sofia Elisabeth Beck-Friis (född Adelswärd) var inget undantag. Hennes Londonbeställda ridkläder använde hon troligtvis runt sitt hem, Söderö säteri, där jakt och ridning var viktigt. Plaggen finns idag i Västmanlands läns museums samlingar.

En ryttarinns elegans

Av Hilma Persson

FRAM TILL SLUTET AV 1800-talet var ridning främst förknippat med militären och associationen mellan hästar, mäns arbete, maskulinitet och adel var stark. För de flesta i samhället var ridning inte aktuellt, utan hästar var viktig arbetskraft på gården eller de som drog droskor. Trots det hade en privilegierad grupp kvinnor tillgång till ridning som nöje, träning och social aktivitet; drottningar, prinsessor, adelsfröknar och kvinnor i eliten. Ridmode från England och Frankrike spreds i modetryck och journaler, och innehöll manligt kodade jackor, hattar och stövlar, samt en vid kjol att bära till damsadeln. På hästryggen måste det praktiska tas i beaktning, och på slutet av 1800-talet blev det accepterat för kvinnor att bära byxor – så länge de var placerade under kjolen.

ANNA BECK-FRIIS MYCKET VÄLSKRÄDDADE jacka i blåsvart ylle med nålssmal midja håller sin styva form med hjälp av valbenskenor i flera vertikala rader. De formpressade smala ärmarna har puffar upptill. Jackan knäpps med en rad svarta glänsande knappar mitt fram, som någon gång blivit flyttade för att skapa en större midjestorlek än den ursprungliga. Till jackan passar en lång kjol som i sin konstruktion buktar ut och är längre framtill, perfekt för den kvinnliga ryttaren som skulle rida med benen samlade på

vänster sida. Kjolvidden knöts fast i benen för att inte blåsa upp. I samlingen finns ett par långa byxor med hög midja i ett tjockt elastiskt tyg och knäppning i sidorna. Sannolikt hör inte byxorna till ursprungsdräkten, men de kan ha burits av Anna under kjolen, och senare utan kjol, när 1900-talet tog fart.

TILL DRÄKTEN HÖR OCKSÅ ett par löstagbara kragar, varav en är lite extra dekorerad med både maskinsydd bladformad spets och en knypplad spets med pentagon-mönster. Ridstövlarna i läder glänser fortfarande, har träsula och ställbara metallsporrar i tre steg. Det finns också en hatt, ett mycket litet plommonstop med ett märke från London, som har blivit lagad på kupan. Avslutningsvis har ett par handskar i läder också hört till dräkten, men finns inte bevarade i samlingen. Med rätt underklänning och ridkorsett på, var en varm dag förmodligen väldigt svettig för en elegant ryttarinna.

NÄR ANNA ÅR 1890 red i dräkten var hon 24 år, gift, och hade två små döttrar. Annas man Johan Gabriel Beck-Friis, ryttmästare, statsråd och jordbruksminister, ville att hon skulle vara bäst klädd var hon än befann sig – något som den moderiktiga och högkvalitativa riddräkten vittnar om.

Anna Beck-Friis skulle vara bäst klädd var hon än befann sig. Hennes riddräkt, som finns bevarad i samlingarna på Västmanlands läns museum, består av en jacka, en kjol, ett par stövlar, en hatt och en krage – allt sytt enligt senaste mode. Foton: Kajsa Ehlton, Västmanlands läns museum.

DET FINNS MER

Bergman, A & Lewenhaupt, L. 2020. *Augusta Lundin – Haute Couture på svenska*. Utgiven i samband med utställningen "Augusta Lundin – Sveriges första modehus" på Thielska Galleriet. Även visad på Malmö Museer och Göteborgs stadsmuseum.

Hedenborg, S., Torell Palmquist, G. och Rosén, A. "The Emergence of the Swedish Horse-Riding School from the Mid-Twentieth Century", *The International Journal of the History of Sport* 38:6, 607-630. Open Access, Routledge, Taylor & Francis Group.

New York Public Library: Digital Collections. Modebilder och reklam för historiska ridkläder finns tillgängliga med sökorden "riding habit". <https://digitalcollections.nypl.org/search/index?utf8=%E2%9C%93&keywords=riding+habit#>

Statens Historiska Museers digitala samlingar (Hallwylska museet). En liknade riddräkt som tillhört Wilhelmina von Hallwyls döttrar finns under sökordet "riddräkt". <https://samlingar.shm.se/object/2B41364A-501C-4BB7-9F45-F223E52EC6E9>

Hästbyggnader i Västmanland

Av Edit Boman
och Emma Karp

Hästens många användningsområden har krävt olika typer av byggnader genom tiderna. Det har varit allt från stall och stuterier till ridhus och fabrikslokaler för hästutrustning. På det här uppslaget presenteras några av de byggnader som finns kvar i länet idag.

↓ Kyrkstall vid Dingtuna kyrka från cirka slutet av 1800-talet. Från början fanns det fyra kyrkstallar i kyrkbyn. Fram till år 2015 fanns två av dem kvar, då det ena revs. När häst som transportmedel försvann under 1940-talet stod stallarna tomma för att sedan inredas med cykelställ till en intilliggande skola. Kyrkstallet som finns kvar idag har det ovanliga taktäckningsmaterialet formpressat hjärttegel. Foto: Edit Boman, Västmanlands läns museum.

← Vita Ridhuset vid Strömsholm uppfördes för det statliga stuteriet år 1855–1856. Ritningarna gjordes av major Johan af Kleén. På platsen stod tidigare en timrad stallbyggnad från år 1688 som brann ner till grunden år 1850. Vita Ridhuset visar uppförandetidens arkitekturideal med ljusa slätputsade fasader, rundbågiga fönster, pilastrar och plåttäckt sadeltak. Ridhuset har påkostade detaljer som sockel och dörrömfattning i kalksten, dekorativa dörrar i trä och en relief av skulptören Thorvaldsen ovan huvudentrén. Foto: Victoria Bly, Västmanlands läns museum.

← Kyrkstallar var byggnader som låg i anslutning till kyrkan, där besökare kunde ställa in sina hästar i samband med kyrkbesöket. Kyrkstallarna var ofta utformade som smala längor med flera portar eller småskaliga enskilda byggnader. De på bilden finns fortfarande kvar och ligger vid Fläckebo kyrka i västra delen av Sala kommun. Foto: Anna Thorsell, Västmanlands läns museum.

→ Hästens sängar är ett familjeföretag som grundades år 1852 i Heds socken i Skinnskattebergs kommun. År 1924 flyttade verksamheten till Köping, där den utvecklades och utvidgades under 1900-talets första hälft. Företaget, som startade som ett sadelmakeri, är idag känt för sin tillverkning av madrasser och sängkläder. År 1948 flyttade madrass-tillverkningen till nya lokaler ritade av arkitekten Ralph Erskine (se bild). Där finns den kvar än idag. Vid 100-årsfirandet 1952 utsågs Hästens sängar till kunglig hovleverantör av kung Gustaf VI Adolf. Idag drivs verksamheten av den femte generationen sedan starten. Foto: Jean Paul Darphin, Västmanlands läns museum.

← Hovstallmästare och överste Per Filip Jakob Waloddi Fischerström, född 1828, död 1892. Foto: Ernst Blom, Västmanlands läns museum.

Till häst för kung och fosterland!

År 1640 inrättades ett stuteri, en anläggning för hästavel, vid Strömsholms kungsgård. Många av de byggnader som finns i dag på Strömsholm tillkom under stuteriets tid, bland annat det så kallade Vita Ridhuset. Efter år 1872 upphörde hästaveln och anläggningen användes som hingstdepå. Denna verksamhet fortgick till år 1956.

Av Stefan Holmgren

→ Kavalleriet framför Strömsholms slott. Ridande officerare. Foto: Gösta Florman, Västmanlands läns museum.

FÖR ATT UPPFYLLA ARMÉNS utbildningsbehov i ridkunskap inrättades Ridskolan (RS, sedermera benämnd Arméns Rid & Körskola) i Strömsholm år 1868. Som chef utsågs förste hovstallmästaren Waloddi Fischerström, utbildad vid Spanska ridskolan i Wien. År 1885 fick Strömsholm en remontdepå för att förse armén med inridna och inkörda hästar. Denna verksamhet bedrevs vid Utnäslöt, där de ursprungliga stallbyggnaderna fortfarande används.

DEN FÖRSTA KURSEN FÖR kavalleriofficerare genomfördes med åtta deltagare i oktober till och med mars 1868–1869. Samtidigt pågick en kurs för stallmästare och beridarelever. Officerarna inkvarterades i slottet och måltiderna intogs i Stenköket. Ridundervisningen ägde rum inomhus i ridhuset, det var först i slutet av 1800-talet som större vikt lades vid fältmässig ridning. Förutom ridning var ämnena ”Vapenföring och gymnastik” samt ”Krigsvetenskap”.

UNDER 1900-TALET LÅG MER fokus på jakter och tävlingsridning. Vid OS i Stockholm år 1912, de första spelen med hästtävlingar, erövrade de svenska ekipagen flera medaljer, bland annat guld i dressyr, fälttävlan och fälttävlan lag. Flertalet av de svenska ryttarna var före detta elever på RS, bland andra guldmedaljörerna Carl Bonde och Axel Nordlander. I samband med RS 50-årsjubileum år 1918 ordnades de första tävlingarna vid slottsbanan nedanför Strömsholms slott. Dressyr, hoppning och fälttävlan stod på programmet. Dessa

tävlingar har levt vidare in i våra dagar och äger numera rum i samband med nationaldagen.

FRÅN 1930-TALET GENOMFÖRDES ÅRLIGEN en tio månader lång utbildning ”Långa kursen” för yngre kavalleriofficerare. En lika lång utbildning ”Allmänna furirkursen” fanns med inriktning på utbildning av remonter, unghästar. Även kortare kurser ingick i utbudet, riktad mot personal vid infanteriet. Förutom chefen fanns en adjutant, två lärare i ridning och en lärare i körning. Veterinären var lärare i veterinärlära och hovbeslag. Stallpersonalen var civilanställd men bar en enhetlig uniform. Från mitten av 1950-talet kunde också civila elever delta i långa kursen och olika instruktörskurser.

I SAMBAND MED ATT armén avvecklade sin hästverksamhet minskade utbildningsbehovet vid RS. År 1970 lades all militär verksamhet på Strömsholm ner. Utbildningen av ridinstruktörer övertogs av Ridfrämjandet. Idag är Svenska Ridsportförbundet huvudman.

DET HISTORISKA ARVET I form av arkivmaterial och inventarier förvaltas i en sal på slottet, kallad ”Klubben”, av Strömsholms Ridsportförenings Traditionskommitté. De arrangerar olika aktiviteter såsom återträffar och föreläsningar. Utöver det har Hästmuseum Strömsholm ljudvandringar där det går att få information om byggnader och historisk verksamhet via en app.

↑ Kvinnlig ryttare vid ridskolan i Strömsholm. Foto: Ernst Blom, Västmanlands läns museum.

↓ Cecilia Essen och Marianne Essen Söderberg framför ridlärarna på Stora Ekeby. Foto: Privat.

Kvinnlig hästkraft

Av Katarina Curman

Den som tror att det bara är att sätta sig på en häst och rida iväg misstar sig. Ett stort antal män och kvinnor har under åren erfarit vad som krävs av hästmänniskor. Cecilia Esseen och Marianne Esseen Söderberg på gården Stora Ekeby i Rytterne är beviset på att hårt arbete, mycket träning och kroppskontroll är grunden i arbetet.

SYSTRARNA ÄR FÖDDA OCH uppvuxna här men har tagit olika krokiga vägar genom livet till hästarna. Cecilia, som inom några år når pensionsåldern, började med att utbilda sig till lantbrukare. Hon gick lantmannaskola i Skåne och var redo att börja sitt bondeliv. Marianne ville ha ett ”riktigt” yrke och utbildade sig till sjuksköterska innan hon gav efter och blev ”hästflicka”.

DET BÖRJADE DOCK HEMMA på gårdsplanen. ”Ridbanan” var inhägnad, detta för att hästarna inte skulle springa hem till stallet. Barnen skumpade runt på gruset i dammet och lärde sig trava, fatta galopp, skänkelvikning och annat. De lärde sig även att ramla av. Hjälmar och västar fanns inte ännu, det gällde att trilla utan att skadas.

TIDEN GICK OCH FLICKORNA skötte djuren före skolan. ”Den dag hästarna inte får sin morgonmat säljer jag dem” var budskapet från mor Tinan. I tonåren var hästintresset så stort att de sparade pengar och köpte egna hästar. Marianne for till Kalifornien med sin. Cecilia gifte sig, stannade hemma med sin, sökte och fick jobbet som chef för Stora Ekeby Ridklubb.

MARIANNE KOM HEM, TRÄNADE ryttare och hästar, red tävlingar och blev ett stort namn i sporten. Idag är hon lärare i dressyr på Strömsholm där SLU (Statens Lantbruksuniversitet) driver hippologprogrammet. Hon är dessutom ledare för juniorerna, det vill säga de ungdomar på elitnivå som tävlar inom och utom landet.

FÖR ATT BLI EN bra ryttare gäller det att ha en god grundkondition, armhävningar och språngmarscher ingår i sporten. Mycket av konditionen byggs dock upp under arbetet med att mocka i stallet, ett tungt jobb som ställer stora krav på styrka. I jobbet måste man dessutom vara pedagog, hästen är ett stort djur och kan visa sig vara ett icke samarbetsvilligt objekt. Undervisningen på SLU:s hippologprogram fokuserar förutom på djuren även på samarbete och god vilja mellan människor.

ATT STYRA ETT SÅ stort djur som en häst sker med lätta händer, en ryttare använder sin vikt för att nå målet, en som kör häst styr med lätta tömmar. Marianne Esseen Söderberg betonar i sina lektioner vikten av rätt vikt och små hjälper.

GENOM ATT TILLBRINGA DEN största delen av tiden tillsammans med hästar har systrarna levt ett liv i harmoni med djur och natur. De har tvingats fokusera på djuren, i Cecilias fall även på människorna i ridklubben och i Mariannes på elever och andra hästintresserade. Deras liv har präglats av att ha djurens bästa för ögonen. ”Och resultatet är att vi blivit pedagoger och klarar av de flesta situationer” konstaterar de unisont.

I hästsport ingår:

Ridning - med hoppning, dressyr, fälttävlan, distansritt, voltige
Körning - med en eller flera hästar
Avel

Utan hästtransport – ingen ekonomi

Av Irma Sohlman

↑ Astrid gifte sig med Åke Svennman. De bodde i huset som finns kvar på 2000-talet och som syns från E18. Foto: Irma Sohlman.

På 1980-talet var jag på spaning efter en hembygd i det nybyggda miljonprogrammet Råby i Västerås. Jag hittade ett litet rött torp, som låg vid nedgången till gångtunneln under E18, alldeles intill de nya stora flerfamiljshusen. Torpet var kvarlämnat från den gamla bondby som funnits på platsen och det hade uthus med slipsten, ett potatisland och gårdsgård runt tomten.

I TORPET BODDE EDVIN Tillander. Han berättade för mig att han bara hade bott där sedan år 1935 och alltså räknades som en ”utböling” i byn, som förresten inte hette Råby på den tiden utan Kumla. Edvin tipsade mig om att gå under E18 till den andra sidan. Vid Wenströmska skolan fanns fru Astrid Svennman, som var barnfödd på platsen. Jag gjorde som han sa och Astrid tog emot mig som om hon hade väntat på mig. Vi träffades många gånger och jag kände mig som en dotter i huset.

ASTRID BERÄTTADE FÖR mig om sitt liv. Hon var född i kronogården Kumla, precis där Fredriksbergsskolan ligger idag. Gården var ett arrende så Astrids pappa betalade en avgift till staten, men var också förman för folket på Fredriksbergs herrgård. Astrid var yngst av sju syskon och de äldre systrarna tyckte att hon var bortskämd. ”Det berodde på att jag tjatade på pappa alla dagar, för jag ville vara med honom ute i arbete. Jag ville inte vara hemma inomhus med mamma”. På det sättet kom Astrid att lära sig allt om hästar. Hon red dem i vall på bete, ryktade, selade av och på samt körde vagnar och tog hästarna till smeden när de skulle skos. När Astrids pappa dog och hennes äldre, och enda bror, hade gift sig och tagit över gården, flyttade hon med sin mamma till den stuga där jag träffade henne.

ASTRIDS BROR GIFTE SIG med grannflickan Jenny, som kom från akademigården Garp-Råby. Jenny satte i gång med att stoppa korv som hon sålde på Stora Torget i Västerås. Till det arbetet behövde hon vatten i

stora mängder. Gristarmarna, fjälstren, skulle sköljas och spolats och sedan vändas ut och in för att skrapas med en slö bordskniv, sju gånger på varje sida. Jenny malde sedan kött som hon blandade med lök och kryddor och stoppade i korvskinnen med en tratt. Vattnet som behövdes hämtade Astrid med häst och vagn från brunnen och körde i stora tunnor, det behövdes många vändor eftersom de inte hade indragen vattenledning. Senare blev det fler varor; syltor, salta biten och rökt skinka. Jenny klädde in stora tvättkorgar med manglat linne och satte prislapp på varorna och Astrid körde allt till torget varje lördag på hästvagnen. De sålde bra! Jenny hade till sist tjänat ihop tillräckligt för att kunna köpa upp herrgårdens marker. Själva herrgården ville hon dock inte ha då den var nedgången.

NÄR KOMMUNEN döpte skolan till Fredriksbergsskolan var det en skam för alla som visste något om byn. Kumla var ju det riktiga namnet. Idag finns den vackra björkallé kvar som Jenny planterade vid kronogården, och vid slutet av den låg brunnen.

VID MINA FORTSATTA efterforskningar i området visade det sig att ett gravfält finns kvar bakom skolan och rester av ett

stolphål. En tolkning är att människor har bebott platsen sedan bronsåldern.

↑ Gustaf Lundgren, till vänster, med sina yngsta döttrar, Astrid är den minsta till vänster. På bilden syns också riksdagsman Axel Lundblad, som ägde Fredriksbergs herrgård år 1910. Foto: Josef Lundblad, Västmanlands läns museum.

Käppprätt över alla hinder

Kan du hoppa högt? Har du bra kondition och är stark i benen? Vill du kunna ta med dig din häst överallt? Då kanske käpphästridning är en sport för dig.

Av Lena Engström Englin

↑ Käpphäst av trä med två trähjul och grimma av bomullsband. Har tillhört och använts av fröknarna Svalling, födda år 1875 och 1880 i Kolbäck, bosatta i Mölntorp, Västertorp. Finns i läns museets föremålssamling. Foto: Kajsa Ehltun, Västmanlands läns museum.

INTRESSET FÖR KÄPPHÄSTAR OCH kähphästridning har vuxit enormt under senare år. På Vallby Friluftsmuseum finns en kähphästbana och många ridklubbar anordnar kähphästtävlingar. För många unga är kähphästvärlden en källa till både glädje och gemenskap. Att delta i en tävling med sin kähphäst är också ett bra sätt att lära sig hur en hästtävling går till.

KÄPPHÄSTAR ELLER "KÄPPISAR" HAR barn lekt med ända sedan medeltiden. Med enkla medel som en kähpp, ett huvud längst upp på kähppen och tyglar till hästens grimma, har många barn kunnat fantisera om att de sitter på hästryggen. De tidiga kähphästarna hade ett huvud av trä och på 1800-talet var det vanligt med hjul längst ner, för att minska friktionen mot marken. När bilar blev ett vanligt transportmedel minskade intresset för kähphästar och det blev i stället mer populärt med leksaksbilar.

DAGENS STORA INTRESSE FÖR kähphästar fick ett uppsving i Finland omkring år 2010. Efter några år spreds det till både Sverige och andra länder och år 2017 hölls de första Svenska Mästerskapen i kähphästridning. Idag är kähphästverksamheten en del i Svenska Ridsportförbundet och sedan år 2021 finns kähphästtävlingar med i programmet på Sweden International Horse Show.

KOMPISAR, FANTASI OCH VILJAN att röra på sig är viktiga delar i kähphästvärlden. Även om det numera går att köpa färdiga kähphästar och tillbehör till sin kähppis i butiker som säljer hästtillbehör, så är det många som tillverkar sin egen kähphäst. Det är bara fantasin som sätter stopp för hur hästen ska se ut. Tyg, garn och knappar, en kähpp och en socka, allt kan förvandlas till en kähphäst. Hästarna får namn, olika personligheter och utan alltför stora kostnader kan den som är hästintresserad både rida, delta i hästtävlingar och ha flera hästar i sitt stall.

DRESSYR, BANHOPPNING OCH TERRÄNGRITT ingick i den fälttävlan för kähphästar som Baståsens ridklubb i Surahammar anordnade sommaren 2023. I tävlingen deltog ryttare från flera olika ridklubbar, både från länet och utanför. Tävlingen innehöll allt som en tävling för andra hästar innehåller. För att ta

hand om hästarna på bästa sätt fanns veterinär och hovslagare på plats. Eftersom det var en lång dag för både hästar och ryttare fanns det också hagar för den som ville låta sin häst gå fritt en stund.

BANORNA VAR UTFORMADE SOM andra tävlingsbanor men i mindre format. Tillsammans med tävlingsledare och ridskolechef Sanna Lindahl fick ryttarna gå banan för att lära sig ordningen på hindren och var det kunde vara bra att hålla ut svängarna lite extra.

SEKRETARIAT, NUMMERLAPPAR, PRISER och rosetter är viktiga ingredienser för att en tävling med kähphäst ska vara så lik en riktig tävling som möjligt. Att få lära sig hur en hästtävling går till och samtidigt få utlopp för sin fantasi, hänga med kompisar och få motion kan aldrig vara fel.

↑ På Vallby Friluftsmuseum finns det en bana för kähphäst-hoppning. Foto: Nina Larsen Welander, Vallby Friluftsmuseum.

Hästmä

– Stopp, stanna! – Häst! Pappa och jag under 1980-talets skumpiga bilfärder efter småvägarna på väg hem till farmor och farfar, som bodde ett stenkast från Strömsholm. Dessa vägar var för mig förknippade med ren magi, då det ofta betade en eller flera hästar utmed dem. Hästar, i "Hästmanland", där jag, en av miljontals hästälskare i vårt land, växte upp och återigen bor och lever idag.

Av Sofia Lyckman

HÄSTAR. GENOM HELA MITT liv har dessa magnifika varelser alltid varit närvarande. Hästarna fanns där från mina första stapplande steg då gunghästen lärde mig stå. "Häst" var ett av mina första ord. "Häst" har präglat min fritid, min bostadssituation, mina studie- och yrkesval, samt en betydande del av min sociala krets. Häst utgör faktiskt grundstommen i hela min värld. Det var också hos hästarna jag fann den enda plats som var läkande när samma pappa plötsligt

lämnade denna jord. En oas av tröst i deras närhet, mitt i sorgen, och mitt i allt annat. Samtidigt har de varit källan till många av mina allra lyckligaste stunder.

IDAG ARBETAR JAG SOM idrottskonsulent på RF-SISU Västmanland med ansvar för ridsport och #idrotthjärtakultur, främst inom folkbildning. I min vardag möter jag dagligen ett brett spektrum av "hästmänniskor" och när jag blev tillfrågad att spekulera kring hästen i framtiden, tog jag tillfället i akt att utforska ämnet både genom mina egna reflektioner och genom att fråga mitt nätverk för att få olika perspektiv.

Hästen i framtiden

Under en diskussion med en nära vän uttryckte han: "En häst är en häst, har alltid varit och kommer alltid att vara en häst. Det är omständigheterna runtomkring den som förändras..." Dessa ord har följt mig genom mina överväganden, och jag har nog landat i ett tankevirrvarr av både hopp- och förtvivlankaraktär.

DET JAG FRAMFÖR ALLT kan konstatera är att vi är många som tror att hästen kommer att återta en viktig roll som samhällsbyggare. När pandemin slog till växte intresset för självhushållning. Med hästar i hemmet kan gräset klippas, jorden plöjas, virket hämtas från skogen och egna och andras varor fraktas. Intresset för att lära sig köra häst ökar också, kanske som en spegling av vår tid när miljöaspekter väger allt tyngre

anland

← Sofia tillsammans med pappa i en lekpark, där pappa också fick en chans att rida på lekhästen. Foto: Privat.

↑ Ponnyridning under körstämman i Skinnskatteberg. Sofias intresse för hästar började tidigt. Foto: Privat.

i våra livsval. Möjligen blir häst och vagn återigen ett socialt accepterat, hållbart och miljövänligt alternativ till traditionella transportsätt i framtiden?

SAMTIDIGT KÄNNER MÅNGA, inklusive jag själv, en oro för om det kommer att vara möjligt att ha häst på vardags- (läs hobby-) nivå i framtiden. Den skenande ekonomin och de osäkra skördarna är redan nu bekymmersamma. Likaså har de senaste årens framgång på tävlingsarenorna och medias uppmärksamhet fått fler att upptäcka ridsportens både fram- och baksidor. Det har resulterat i en större publik, men även (ofta med all rätt) kritik från människor både inom och utanför hästvärlden. Många ifrågasätter rätten att använda hästar för att tjäna oss i nöje, spel och tävling.

TROLIGEN KOMMER FRAMTIDA LAGAR och förordningar att ställa ännu hårdare krav på hästhållning och ägande, och kanske blir det så i framtiden att de flesta enbart har möjlighet att köpa "hästtid" i stället för egen häst. Men vem ska då äga hästarna? Staten, företag

eller kollektiv? Kan det bli aktuellt med körkort för häst? Och hur blir det med det föreningslivsviktiga stallhänget som vi idag ser på våra ridklubbar, blir det en del av historien?

Häst, hälsa och framtidens teknik

Oavsett förändringarna är jag övertygad om att hästens roll som främjare av folkhälsan kommer att bestå. Redan nu ser vi en växande trend med hästunderstödd terapi och rekreation. Hästprogram för den futuristiska själen och hästar och ridsport på recept, kanske är det en del av vår framtid? Att landa och ladda vid en mjuk mule mot din kind, en galopp över en äng eller en riddur för den vars ben ej bär. För den bär.

OCH SEN HAR VI tekniken. Hur kommer den att påverka hästen i framtiden? Kan vi, med kommande tiders teknik, närma oss hästens egenskaper och utforma olika verktyg för att kommunicera med hästar på nya sätt? Kanske genom att utveckla

övervakningsverktyg där hästägare kan läsa av sin hästs tillstånd i realtid, likt dagens ”Smart Watch”? Tänk om det rent av tas fram en trådlös koppling mellan häst och människa, som en verklig ”Avatar”!

NÅVÅL, I FRAMTIDEN KAN vi nog i alla fall förväntas se en framväxt av fler innovativa och hållbara metoder inom hästsektorn, vilka troligen involverar hästens egna ekosystem och förnybara energikällor för att driva, inte bara hästanläggningar, utan även andra faciliteter och arenor. Den framväxande teknologin kommer nog utan tvivel också att påverka djursjukvården och leda till framsteg inom veterinärvetenskapen, och med den en introduktion av nya avancerade medicinska behandlingar.

I DAG DOMINERAR AVEL för prestation, vilket har lett till en brist på lämpliga och trygga lektionshästar för ridskolor och hobbyryttare. Möjligen förändras detta i framtiden och ger upphov till nya trender. Det är möjligt att vi får se framväxten av högt specialiserade och intelligenta hästraser, formade av avancerad gen- och avelsteknik, som är skraddarsydda för specifika uppgifter, branscher och miljöer.

I EN FRAMTIDA KONTEXT kan man till och med föreställa sig att hästen återigen tas i militärtjänst,

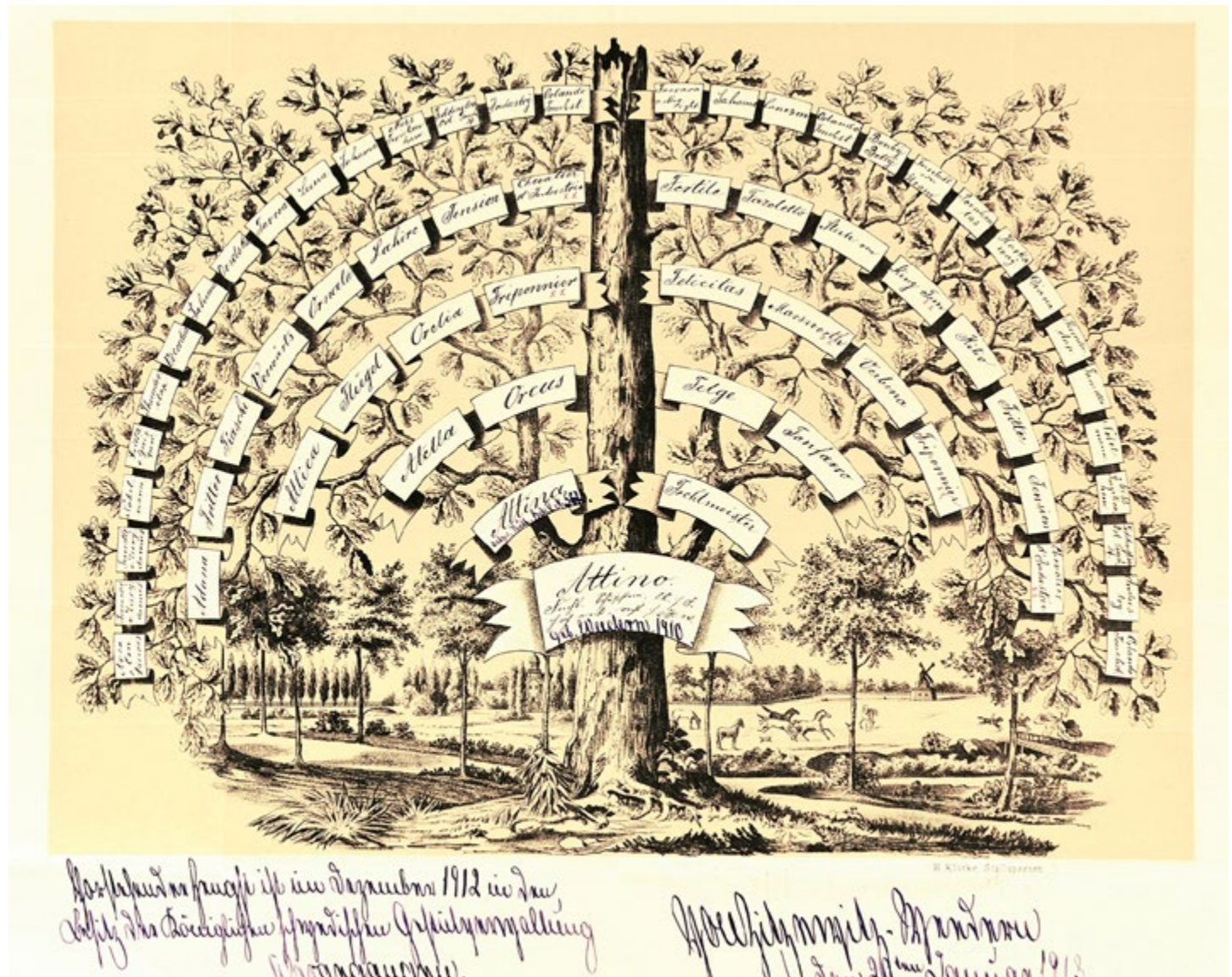
denna gång utrustad med avancerad teknologi såsom säkerhets- och navigeringsapparater integrerade direkt i eller på hästen. Denna utveckling väcker självklart ett antal etiska och moraliska frågor kring samexistensen mellan natur och teknik. Hur kommer dessa teknologiska framsteg att påverka relationen mellan människa och häst, och vilka konsekvenser kan det ha för hästens välbefinnande och frihet? Utmaningarna och frågeställningarna kring etik och moral är viktiga när/om vi navigerar genom detta nya landskap av samexistens mellan natur och teknik.

JA, DET FINNS MÅNGA fler tänkbara och otänkbara scenarier för häst i framtiden. Ett citat av en okänd författare lyder: ”Se tillbaka på vår kamp för frihet, spåra den styrka vi äger till dess källa och du ska finna att människans väg till ära är beströdd med benknor från en häst”. Så kommer vi i framtiden att bevittna en återgång till ett samhälle där hästen återigen intar en central roll i vardagen? En fullbordad cirkel eller kanske en spiral av förnyelse? Alternativt kan ”hästrobotar”, designade för att imitera både utseende och beteende hos verkliga hästar, bli ett substitut för den moderna hästälskaren när möjligheten till och saknaden efter en verklig mjuk mule blir för överväldigande. Föreställ dig den synen längs vägarna i Hästmanland!

↑ Sofia tillsammans med sin nuvarande häst Hallelujah E, i hagen hemma på gården.
Foto: Jenna Vainionpää.

OAVSETT HUR TIDERNÄ förändras, hoppas jag att bandet mellan människor och hästar förblir lika starkt som alltid. Att det leder till en hållbar och sammanflätad framtid för båda våra arter. För mig och många andra är hästar verkligt viktiga. Livsviktiga faktiskt. Så trots omständigheterna och förändringarna kring hästens existens, låt oss fortsätta ropa: ”Stopp, stanna! Häst!” Inte för att de blivit ett exklusivt fenomen, utan för att de är och alltid kommer att vara de fascinerande varelser som betyder så mycket för mänskligheten och planeten i evigheten. För hästlivet är vackert! Låt det förbli just hästigt!

↑ Hingsten Attinos antavla i Strömsholms hingstdepås arkiv. Foto: Sten Nyman.

Hästavel för släktforskning

Av Sten Nyman

Strömsholm är välkänt som hästcentrum och för sin ridutbildning. Det började med att Arméns ridskola etablerades år 1868. Den fanns kvar till år 1968, varefter ridutbildningen blev civil och idag drivs av Svenska Ridsportförbundet. Men hästhistorien på Strömsholm går mycket längre tillbaka än så.

UNDER 1600-TALET INRÄTTADES ETT stuteri på Strömsholm. Behovet av bra hästar var stort för den svenska armén. Det behövdes såväl små sega hästar, så kallade klippare, som ståtligare hästar för mer ceremoniella sammanhang, även så för hovet. 1700-talets import av hästar till Strömsholm kom ofta från Ostpreussen. Hovstuteriet omorganiserades år 1809 och blev statsstuteri och hingstdepå. Dit köptes hingstar under 1800-talet från Tyskland, Danmark, Holland och England. Bland de hästraser man koncentrerade sig på fanns trakehnare, hannoveranare och angloaraber. Stuteriet började avvecklas från år 1872 och kvar blev Strömsholms hingstdepå för varmlblodsavel. Uppfödningens verksamheten fanns kvar till år 1956, då hästar inte längre behövdes inom armén.

IDAG FINNS HINGSTDEPÅNS ARKIV på Riksarkivet i Uppsala.

Arkivet efter Arméns rid- och körskola finns på Krigsarkivet, numera ingående i Riksarkivet i Täby. I hingstdepåns arkiv finns bland annat ett stort kart- och ritningsmaterial som är intressant för den som vill forska om hästar. Arkivet innehåller också språng-rullor, där betäckningar bokförts, förteckningar över antalet betäckta ston, besiktningssrullor inför premiering och sjukjournaler för hästarna. Vidare finns en fotorulla över hingstar från slutet av 1800-talet, fölrullor över på Strömsholm födda föl, samt antavlor över hingstar och ston. Om vi dröjer ett ögonblick vid dessa antavlor, finns där en antavla över hingsten Attino, född 1910 och inköpt år 1913 till Strömsholm. Attinos anor är redovisade fem generationer bakåt. Vi kan också hitta hingsten Adalberts antavla, född 1848. Hans farfars farfar var hingsten Turk, som hade skänkts av ryska kejsarinnan till den ryske generalen Subow.

I EN FÖLRULLA KAN vi hitta stoet Ada, född 1843, svart till färgen, 9 kvarter och 4 $\frac{3}{4}$ tum hög. Hon hann få hela 15 föl innan hon avlivades för ålderns skull år 1864. Hennes två första föl var också svarta.

Det första, fött 1850, såldes år 1854 till kammarherre Scheffer. Det andra, fött 1851, såldes år 1855 till hovstallet. I samma fölrulla återfinns också Saba, född 1849 och inköpt år 1853 från det kungliga stuteriet Trahkenen i Ostpreussen. Hon hann bara få ett föl innan såväl hon som fölet dog vid hennes andra fölning år 1855. Sabas antavla finns för övrigt också bevarad.

ARKIVET EFTER STRÖMSHOLMS HINGSTDEPÅ har hittills använts mycket lite inom forskningen. Ett steg i att uppmärksamma arkivet är nu att få arkivförteckningen tillgängliggjord i Nationella arkivdatabasen, NAD, på Riksarkivets hemsida. Ett annat steg är denna artikel. Som ni ser kan man faktiskt i viss mån släktforska på hästar. Varför inte börja utforska Strömsholms hingstdepås arkiv!

↑ Fölrullor i Strömsholms hingstdepås arkiv. Foto: Sten Nyman.

DET FINNS MER

Lundström, B. 2005. "Civilt och militärt på Strömsholm". *Strömsholm slott*. Karlsson, E-L & Millhagen, R. (red.). Stockholm.

Mårtenson, J. 2015. *Ridkonsten i Sverige*.

Historien om hästarna, Strömsholm och mästarna. Stockholm.

Fotografering av hästar

Av Oscar J:son Eilert

Texten är hämtad från en artikel publicerad år 1926 i Svenska Fotografen, skriven av fotograf Oscar J:son Eilert. Den handlar om hästfotografering utifrån Eilerts verksamhet i Strömsholm.

↑ Fotograferna Arne, Sven-Erik och Oscar Eilert studerar undersidan av en häst. Foto: Okänd, privat.

EHURU FOTOGRAFERING AV HÄSTAR ej utgör någon väsentligare del av fotografens vardagsarbete, ställes han då och då [...] inför en sådan uppgift. För landsortsfotografen förekommer detta givetvis oftare, än för kollegerna i de större städerna [...]. Jag tror mig därför fylla en viss uppgift, då jag nu helt kortfattat söker beskriva, hur en sådan fotografering bör försiggå.

[...] **HAR MAN TILLFÄLLE** att själv bestämma tiden för hästarnas fotografering, bör man välja en lugn och solig dag. Endast i nödfall bör man operera i mulet väder. Hästens i regel varmt bruna eller kallt svarta färg tillåter just inga nyanser att framträda under en regnfull och mulen dag, då däremot direkt och rakt på sidan av föremålet påsläppt solsken har förmågan att likasom »modellera» och ge liv åt hästen. En viktig sak, som gäller för all hästfotografering, är, att den person, som »för fram» djuret, har stort tålamod och ett gott handlag med hästen [...]. Tyvärr påträffar man ej så ofta sådana hästkarlar, varför man ibland nödsakas att själv demonstrera hur en häst skall hållas. Ävenså bör vädret vara lugnt, enär i annat fall man och svans blåsa upp samt trassla och tova hop sig.

[...] **DET ÄR** [...] förkastligt att leta upp någon »vacker grön plats» att använda såsom bakgrund, enär i regel hästens mörka färg lätt flyter tillsammans med det gröna lövverket. För vita hästar passar däremot en sådan fond. Har jag nu en lämplig hästskötare och en passande fond, placerar jag hästen framför denna med sida mot solen, ser till att alla fyra benen framträda [...] samt att hals och huvud äro resta på ett naturligt och tilltalande sätt. För att bilden skall bli lyckad må man även aktgiva på ytterligare två omständigheter, nämligen att hästen »spetsar öronen» samt har en vacker »svansföring». — Allt detta låter enkelt vid beskrivning, men kan i praktiken mången gång visa sig synnerligen svårt att få fram och kan fresta tålamodet till det yttersta. Den ovane vill gärna ställa upp hästen med benen mitt framför varandra, vilket ger intryck av trähäst och bör förekommas. Ävenså får det aldrig äventyras, att de båda ben, som

äro fotografen närmast, sträckas mot varandra, ty hästen kommer då att »stå under sig», och resultatet blir en oduglig bild.

[...] **RESNINGEN PÅ HALS** och huvud är olika för olika hästraser [...]. Ädla hästar vill hippologen gärna hava idealiserade med små huvuden, varför man tillmötesgår hans önskan genom att fotografera litet snett bakifrån. Detta förekommer för övrigt [...] med nästan alla hästar. I regel väljer man den manfria sidan utom för ardennerassen, vars stora, kraftiga man bör fotografera, enär den är typisk för denna hästras. Ofta händer det, att en häst vid fotografering står och hänger med huvudet och slokar med svansen, varvid han företer en allt annat än trevlig anblick. Det gäller då att med lämpliga medel söka få litet mera liv över honom, vilket ofta lyckas, om man låter hästskötaren springa ett litet stycke med honom eller också låter någon annan person framför hästen föra »oväsen» [...].

Oscar Johansson började som fotograf i Kristinehamn, men flyttade som ung till Strömsholm där han bytte efternamn till Eilert. Oscar var inte enbart fotograf utan även skribent, med flera publicerade artiklar i VLT och Svenska Fotografen, idag Svensk Fotografisk tidskrift. Oscars båda söner, Arne och Sven-Erik, gick i faderns fotspår och satsade även de på fotografyrket. Arne tog över sin fars verksamhet i Strömsholm medan Sven-Erik öppnade en fotoateljé med butik i Surahammar. Verksamheten i Surahammar drevs sedan vidare av Sven-Eriks dotter Kerstin.

DET FINNS MER

Artikeln finns att läsa i sin helhet via länk på följande sida:
https://www.kolbacksbygden.se/skildringar/berattelser/stromsholm/Eilert%20SvFT_1926.pdf.
 Källa Kolbäcks Hembygdsförening.

Ett hästperspektiv

Av Lena Engström Englin

”Nej vi vill ha det så där simpelt som fröken gör det”

DET VAR SVARET SOM amatörfotografen Eva Timm (1873–1965) ofta fick när hon föreslog att församlingsborna skulle anlita en riktig fotograf. Eva Timm växte upp i prästgården i Lillhärad utanför Västerås och omkring 550 av hennes foton finns förvarade i Västmanlands läns museums arkiv. De flesta av hennes fotografier är

tagna mellan åren 1895 och 1915 och många foton visar livet i Lillhärad under den tiden. Det var många familjer som fotograferades framför sina torp och ofta finns familjens häst med på bilden. Hästar förekommer också på andra typer av foton. Här är ett litet urval av Eva Timms hästbilder.

↑ Mjölkkutkörning med både bil och hästskjuts. Lillhärad.

← Madam Svedin, även kallad smed-Clara, tillsammans med sonen och hans familj utanför stugan i Ellberga i Dingtuna.

↓ "Johansson i Alby och Eva Timm i släden" är titeln på bilden i museets arkiv. Eva Timm vandrade troligen långa sträckor under sina fototurer. Hennes pappa ägde enligt uppgift varken häst eller vagn. Han lånade detta från Skästa gård i Lillhärad när det behövdes.

↑ Pojken Fritz till häst, Boda i Lillhärad.

↑ Informationen som finns bevarad om gamla bilder är ofta knapphändig. Till den här bilden står det: Gruskörare. Boda i Lillhäradsocken.

↓ Häst och vagn på Stockkumla gård i Dingtuna.

↓ Kafferast på gårdet. Prästgården i Lillhärad.

Med hästen i sikte

Av Susanne Cassé

Västmanland är rikt på kulturhistoriska miljöer och lämningar där hästen spelat en viktig roll. Många av platserna går att besöka medan äldre fynd finns utställda på museum.

← Ryttaren i Raglunda

På Köpings stads museer och utställningshall finns det en monter med föremål från en ryttargrav funnen i Raglunda år 1938. Graven var en del av ett gravfält med fyra till fem gravhögar, som alla förstörts någon gång i historien.

Ryttaren och hans häst levde under mitten av 1000-talet (vikingatid) och lämningarna består av vapen och hästutrustning. Flera av fynden är mycket speciella då de har silverinläggningar i mönster som enbart återfunnits i några få gravar i Mälardalen. Mönster och föremål är typiska för England och kanske var det en engelsman med häst som begravdes här? Foto: Roy Cassé, Köpings stads museer och utställningshall.

UTFLYKTEN

→ Hästmuseum Strömsholm

I Strömsholm finns sedan år 2018 ett digitalt hästmuseum. Besökaren blir guidad över hela Strömsholmsområdet via en app och det går att välja mellan nio olika slingor. Appen är gratis att ladda ner och berättarrösterna styrs via GPS. Den digitala lösningen gör att museet är öppet dygnet runt alla dagar om året. <https://www.hastmuseumstromholm.se/> Foto: Okänd, Västmanlands läns museum. År 1971.

↓ Bana för käpphästar på Vallby Friluftsmuseum

På Vallby Friluftsmuseum finns det en bana för käpphästhoppning som ligger i den norra delen av museet, bredvid missionshuset. Underlaget består av flis och är mjukt att ramla på vid avkastning. Hindren byggs upp på plats vid användning och käpphästar finns att låna. Det går också bra att ta med en egen käpphäst att rida på. Banan är öppen när museet har öppet. Foto: Nina Larsen Welander, Vallby Friluftsmuseum.

← Rundelborg

Rundelborg är en labyrintliknande stensättning på Jägaråsen, Kungsör. Den ligger vid Kungsudden, Kungsörs kungsgård, där drottning Kristina med följe bodde i mitten av 1660-talet, för att undkomma pesten i Stockholm. Rundelborg ska ha använts som ridbana åt den unga Kristina. Stensättningen kallas därför också för Drottning Kristinas ridbana. Foto: Knut Barr, Kungsörs Hembygdsförening.

↑ Eks vagnssamling

Sven Eks vagnsmuseum låg i 30 år på familjegården i Åkesta utanför Västerås. Där förvarades 92 hästdragna vagnar, en selkammare, uniformer och flera hyllmeter med arkivmaterial i form av fotografier och dokument. Eks hyrverk startade år 1923 i Västerås med Sven Ek som tredje generationen ägare. I början av 1990-talet sålde Sven åkeriet men behöll vagnparken, som sedan utvecklades till ett av landets största vagnsmuseum.

År 2022 såldes samlingen till en privat ägare i Strängnäs, dit den nu också flyttats. Före flytten togs ett initiativ till att göra en noggrann dokumentation av museets vagnar, med fotografier och faktatexter. Delar av dokumentationen finns att ta del av i boken *Forna dagars åkdon: 100 år på kuskbocken i Västerås* av Lars Gren och Ann-Christine Kihl. Vagnssamlingen är just nu inte tillgänglig för besökare, men förhoppningsvis kommer den nya ägaren att hitta ett

sätt att visa detta fina kulturarv. Under tiden går det att ta del av historien om vagnsmuseet i artikeln "Sven Ek Vagnarnas riddare" i Spaning nummer 12–13/2008 med tema Vägar. Foton: Eks vagnsmuseums folder från 2017.

↑ Kristina Ernehed var projektledare för Heimbygdametoden. Nya projektmedel söks för 2024. Foto: Michael Johansson, Sveriges hembygdsförbund.

→ År 2021 utsågs Rytterne Hembygdsförening till Årets Hembygdsförening på grund av sitt demokratiska arbete i föreningen som inkluderar alla åldrar. På bilden syns Sveriges hembygdsförbunds ordförande Anna-Karin Andersson (t.h.) dela ut priset till Rytterne Hembygdsförenings ordförande Malin Dreifaldt. Foto: Susanne Cassé, Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

Heimbygdametoden

Föreningsförening, vad handlar det egentligen om?

Av Kristina Ernehed

“Vi måste få fler att engagera sig”, “vi måste få med fler unga”. Låter citaten bekanta? Sannolikheten är stor då det är ord som uttryckts i de flesta föreningsammanslagningar sedan en lång tid tillbaka. Inom hembygdsrörelsen började det pratas om föreningssamarbete redan för femtio år sedan, och nu finns det en metod för att arbeta med detta.

METODEN, KALLAD FÖR “HEIMBYGDA-METODEN”, är sprungen ur föreningssamarbetsprojektet *Så blir vi yngre!* som Heimbygda, Jämtland Härjedalens hembygdsförbund, drog i gång år 2015. Projektet hade som syfte att få fler barn och unga till hembygdsrörelsen men kom att landa i något helt annat, nämligen vad föreningssamarbete i själva verket handlar om.

SÅ BLIR VI YNGRE! inleddes med ett omfattande förankringsarbete, med besök hos nästan alla Jämtlands och Härjedalens hembygdsföreningar, för att kartlägga hur arbetet med barn och unga såg ut. När kartläggningen var klar framträdde en tydlig bild; det var inte utbudet av aktiviteter för barn och unga som var problemet, utan att föreningarna inte lyckades nå de önskade målgrupperna och få dem att känna sig välkomna till eller nyfikna på föreningen. Det handlade alltså inte om att skapa mer verksamhet för barn och unga utan om att förstå varför föreningarna inte lyckades kommunicera med dem.

FÖR ATT HITTA SVARET fick föreningarna börja med att rannsaka sig själva. Det resulterade i ett djupgående processarbete, där deltagarna gick igenom allt från grunderna till det egna engagemanget och syftet med föreningen, till varför den ideella kulturarvsrörelsen är viktig för hållbar utveckling. Projektet jobbade med frågeställningar som:

Vad spelar hembygdsföreningen för roll för samtiden och för samhället? Varför ska man engagera sig? Vad har vi att ge till andra? Och, kanske den viktigaste frågan, varför är det roligt att vara med? För till syvende och sist är det ju så enkelt att där människor har roligt, där vill man vara med.

UNDER PROCESSEN BÖRjade det hända saker. Deltagarna blev stärkta och bekräftade i varför de engagerar sig och varför föreningssamarbete är viktigt för hela samhället. De fick en ny stolthet över sitt engagemang som gjorde det lättare att berätta om sin förening på ett nytt sätt. Det var också tydligt att många tyckte att själva processarbetet i sig var väldigt roligt och givande. Sakta men säkert började nya människor att upptäcka hembygdsrörelsen och efter ett par år syntes en betydligt mer åldersblandad hembygdsrörelse.

MELLAN ÅREN 2020–2022 hade Heimbygda ett uppdrag för Sveriges hembygdsförbund att sprida resultaten av *Så blir vi yngre!*. Som en del i det arbetet togs en metodbeskrivning av Heimbygda-metoden fram. Metoden omfattar en metodhandledning som passar för arbete i studiecirkel och en verktygslåda med praktiska tips. Verkar Heimbygda-metoden intressant för er förening? Kontakta då ert lokala hembygdsförbund för mer information.

Upprop till nästa Spaning

VILL DU VARA MED och bidra till nästa nummer av Spaning som kommer att handla om sport och lek historiskt och idag?

MÄNNISKAN ÄR BEROENDE AV fysisk aktivitet för att må bra. Under en lång tid var jakt och insamling förutsättningar för att vi skulle överleva. Jagandet och samlandet krävde fysisk uthållighet, liksom flykt undan rovdjur och andra faror. Detta var något som människan utförde dagligen och det behövdes inget extra för att hålla kroppen i trim.

IDAG ÄR VI MÅNGA som tillbringar alltför många timmar sittandes framför olika skärmar. Den fysiska aktiviteten är inget vi får genom vårt dagliga arbete, utan kräver planering av egen tid, ofta på kvällen. Om vi tränar på egen hand, i lag eller i grupp är individuellt. Många tränar inte alls.

VIA SKÄRMARNA KAN VI idag utveckla våra intressen och möta likasinnade över hela världen. Vi kan spela spel, ensamma eller tillsammans med andra och till och med skapa egna världar för andra att besöka. Den yngsta generationen lever sina liv

i denna nya datoriserade värld, ofta med engelska som det gemensamma språket. Vad gör det för den personliga fantasin, för leken?

VILKA IDROTTER HAR UTÖVATS här i Västmanland genom tiderna, vilka lekar har lekts bland gårdshusen och på skolgårdarna, eller via datorn? Det önskar vi utforska i nästa nummer av Spaning. Vill du vara med och bidra med en egen historia, som också har koppling till länet, går det bra att mejla till: spaning@regionvastmanland.se

→ Ringlek vid Hwasserska skolan, Glasgatan 2, Västerås år 1946. Lärarinnan och barnen bildar en ring medan två av pojkarna jagar varandra. Foto: Express-Bild, Västmanlands läns museum.

Nyheter

PRIS OCH BERÖM

NOMINERINGAR

Styrelsen vid Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening nominerade ingen förening till Årets Hembygdsförening och ingen bok till Årets Hembygdsbok under året 2023.

HEDERSDIPLOM

Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförenings hedersdiplom delas ut till personer inom eller utom hembygdsföreningarna som gjort en kulturgärning utöver det vanliga. År 2023 delades diplom ut till:

Ulf Jacobsson med motiveringen: Ulf Jacobsson blev styrelsemedlem i Sala Hembygds- och Fornminnesförening år 2009 och har sedan dess engagerat sig i föreningens arbete. Framför allt har Ulf gjort stora insatser för föreningens flera hundra år gamla kungsgård, Väsby kungsgård, med tillhörande byggnader. Genom sina kunskaper och kontakter har Ulf, minst en gång i veckan, arbetat med underhållet av byggnaderna och även fungerat som arbetsledare för andra. Han har också engagerat sig i de yttre miljöerna.

Att på ideell basis vårda en kungsgård är en kulturgärning utöver det vanliga, vilket gör Ulf väl värd att uppmärksammas!

Ulf Jacobsson, Sala Hembygds- och Fornminnesförening. Foto: Jennie Schaeffer.

Erik Pettersson med motiveringen: Erik Pettersson har sedan barnsben intresserat sig för sin hembygd. Trots sin ungdom är han den i nutid som varit aktiv längst i Västerfärnebo Hembygdsförening. Erik är den i föreningen som har störst kunskap om bygdens historia och han besöker regelbundet de äldsta invånarna i Västerfärnebo för att samla in kunskap om tider som varit. Erik deltar aktivt vid föreningens evene-

mang. Han klipper gräs, bakar och tar kontakt med ideella krafter för att möjliggöra en levande Gammelgård. Idag är han också vice ordförande i föreningens styrelse.

Sin stora kunskap om bygdens historia tillgängliggör Erik i sin blogg "Strövtåg i hembygden". I bloggen finns idag 135 olika berättelser, illustrerade med ett rikt bildmaterial.

Eriks mångåriga arbete med att samla in, förvalta och förmedla Västerfärnebos kulturarv är ett arbete utöver det vanliga och väl värt att uppmärksammas!

Erik Pettersson, Västerfärnebo Hembygdsförening. Foto: Jennie Schaeffer.

Ulla Zettergren med motiveringen: Ulla Zettergren har suttit i styrelsen för Surahammars Hembygdsförening i över 15 år. Sedan år 2017 är Ulla ”Husmor” i föreningen och ansvarar för kaffekokning, bakning och annan förtäring till föreningens arrangemang samt städning av lokalerna. Ulla ser också till att det finns tillräckligt med personal vid föreningens större aktiviteter.

Ullas arbete bidrar till att Surahammars Hembygdsförening kan ha en öppen, levande och inbjudande Hembygdsgård. Hon är en sann eldsjäl väl värd att uppmärksammas!

Ulla Zettergren, Surahammars Hembygdsförening, uppvaktas av förbundsordförande Bengt Wallén. Foto: Susanne Cassé.

VERKSAMHETSPRIS

Verksamhetspriset är en penninggåva om 5 000 kr och ett diplom. Det delas ut till en förening som i sin verksamhet bidragit till att stärka och bevara intresset för kulturmiljöer i länet. År 2023 delades priset ut till Västerfärnebo Hembygdsförening med följande motivering: Västerfärnebo socken är en av få socknar i Västmanland med ett

textilt kulturarv som går långt bak i tiden. Deras bygdedräkt, Västerfärnebodräkten, är sedan år 1917 även den officiella folkdräkten för Västmanland.

Västerfärnebo Hembygdsförening har under många år samlat in lokala textilier. År 2010 bildades en textilgrupp som arbetade med att rädda textilsamlingen, som då förvarades i ouppvärmda lokaler. Textilgruppen samarbetade med experter på textilområdet och år 2015 kunde föreningen visa delar av samlingen vid föreningens 100-årsfirande.

På hembygdsgården i Västerfärnebo finns ett nybyggt hus där textilierna nu visas och förvaras i en ”Textilkammare”. Föreningen har i och med det gjort ett unikt textilt kulturarv tillgängligt för både besökare och forskare, samt säkrat dess bevarande inför framtiden.

VERKSAMHETS BIDRAG

Verksamhetsbidraget från Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening delas ut till projekt och aktiviteter som stärker hembygdsföreningarna och som kan komma att ge dem flera medlemmar. År 2023 fanns det 82 400 kr att fördela. Det kom in sex ansökningar om bidrag till en summa av 83 000 kr. Bidraget fördelades enligt följande: 10 500 kr till Hembygdjournalen för medlemsvärvning och nytryck av informationsmaterial. 8 900 kr till Karbenning Hembygdsförening för inköp av ljudanläggning och tält. 6 000 kr till Norrby Hembygdsförening för uppdatering av kultur- och motionsrunda. 10 000 kr till Riddarhyttans Hembygds- och Intresseförening för skyltning av

gamla torp och torpgrunder. 37 000 kr till Säby Hembygdsförening för arbete med ett kommande 100-årsjubileum samt utgivande av en jubileumsskrift.

UTSTÄLLNINGAR

Utställningen ”Swedish Dads” på Västmanlands läns museum. Foto: Johan Bävman.

SWEDISH DADS

Vägen mot jämställdhet börjar hemma, och Sverige har varit en pionjär på detta område. Redan år 1974 förändrades mammas roll till föräldraledighet, och idag har Sverige en av världens mest generösa föräldraförsäkringar som möjliggör ett mer jämställt föräldraskap. Mellan den 10 februari och 19 maj 2024 kommer Västmanlands läns museum att visa fotoutställningen Swedish Dads av Johan Bävman. En utställning som innehåller porträtt av föräldralediga pappor och deras syn på sin roll.

ÄLSKADE VÄSTMANLAND

En interaktiv och rolig utställning som utgår från alla de berättelser, bilder, filmer och saker läns museet

samlat in från västmanlänningar under 2023. Utställningen ger perspektiv på samtiden och framtiden samt reflekterar kring vad de saker vi äger och den plats där vi bor betyder. Vad kan våra saker berätta om vår samtid? Vilka platser är älskade eller tråkiga och vad säger det om länet idag? Vilka saker är viktiga för oss när vi omger oss med så många och vilka platser väcker känslor av lugn och ro eller obehag?

Utställningen Älskade Västmanland öppnar 19 oktober 2024. Foto: Västmanlands läns museum.

MUSEETS LJUDAPP

I länsmuseets app finns det två ljudvandringar att ta del av. Ljudvandringssappen finns att ladda ner helt gratis från App Store och Google Play och heter Västmanlands läns museum.

Vandringen ”Om föremålen kunde berätta” finns i museets fasta utställningar på Karlsgatan 2. Bland alla föremål i museets utställningar är det några som gärna vill berätta sin egen historia och om tiden innan de hamnade på museet. Hur skulle det låta om föremålen själva fick berätta? I den

här vandringen kan du lyssna till fem föremål som själva berättar sin historia. Vandringen finns på svenska, engelska, finska och arabiska. Alla berättelser bygger på fakta.

Vandringen ”Skitviken – en rostig lustgård full av liv”. Livet i Skitviken är en dokumentation som med små medel har fångat en subkultur på en undanskymd plats omgiven av nya skrytbyggen i Västerås. Det är möjligt att lyssna på berättelserna samtidigt som du befinner dig på plats. Ett nytt och spännande grepp där insamling och utställning integreras. En QR-kod sitter på en lyktstolpe vid södra broräcket över Skitviken på Ångkraftverkets sida. Vandringen finns på svenska.

PROGRAM

Det händer mycket på museet för alla åldrar både på plats och online. Titta in på museets hemsida <https://vastmanlandslansmuseum.se/aktiviteter/>, eller följ oss på Facebook och Instagram för att inte missa något tillfälle!

BOKA SKOLVISNINGAR OCH STUDIELÅDOR DIGITALT

Är du lärare? Vill du ta med dina elever på en visning eller boka en studielåda att ha på din skola? Nu finns ett digitalt bokningssystem på museets hemsida. Där är det möjligt att boka skolvisningar och studielådor. Nya lediga tider läggs ut kontinuerligt här: <https://vlm.bokamera.se/book>

KULTURARV VÄSTMANLAND

På Kulturarv Västmanland finns nu möjlighet att läsa om vilka

byggnader och bebyggelseområden i flera kommuner i Västmanland som bedöms vara särskilt kulturhistoriskt värdefulla. Arbetet med kunskapsunderlaget bygger på en byggnadsinventering med analys och kulturhistorisk värdering. Arbetet har drivits som ett samarbetsprojekt mellan Västmanlands läns museums kulturmiljövård, Länsstyrelsen i Västmanlands län och respektive kommun. <https://kulturarvvastmanland.se/>

NYA RAPPORTER

Stiftelsen Kulturmiljövård har under år 2023 och början av år 2024 gett ut ett flertal rapporter med länsanknytning. Samtliga finns att ladda ner på webbsidan: <https://www.kmmd.se/rapporter>

NYA BÖCKER

400 ÅR AV KUNSKAP: JUBILEUMSSKRIFT 1623–2023: RUDBECKIANSKA GYMNASIET I VÄSTERÅS

Sebastian Gurenwacht m fl. (red.)

Västerås stad, 2023

165 sidor

ISBN: saknas

Jubileumsboken, framtagen av lärare på Rudbeckianska gymnasiet i samband med skolans 400-årsfirande, är en resa i skolutveckling från 1600-talet fram till nu. Boken är fylld med intressanta händelser i skolans 400 år långa historia.

ARBOGA MINNES ÅRSBOK

Hembygdsföreningen Arboga Minne firade under år 2023 100 år som förening. Årsboken för 2023 är en jubileumsbok och innehåller bland annat artiklar om utgräv-

ningarna av Storgatan, historien om Folkets Park, en Arbogabördig operastjärna från Gustav III:s tid och en 200 år gammal drunknings-tragedi.

**BERGSLAGSHISTORIA
– ARKIVEN BERÄTTAR**

Aino Trosell m fl
Englunds Förlag, 2023
Ljudbok (mp3)
ISBN: 9789197702164

Adelskvinnor, gruvarbetare, bergsmän och kvinnlig reservarbetskraft. När Bergslagens historia skildras i ljudboken *Bergslagshistoria – arkiven berättar* så spänner handlingen över fem århundraden och genom sju län. Här får vi inblick i såväl smedernas näringsintag som midsommarfirarnas gåvor och gengåvor, företagskultur och ledarskap samt träkolens betydelse för den svenska järnhanteringen. Hårt arbetande människor i dåtid men också våra dagars återskapande av Bergslagsmiljön.

**BRUKETS TRÄDGÅRD
GENOM TIDERNA**

Elisabeth Svalin Gunnarsson
Bokförlaget Stolpe, 2023
326 sidor, illustrerad
ISBN: 9789189425088
Serie: Perspektiv från världsarvet
Engelsbergs bruk

Kring Engelsbergs bruks anrika byggnader ligger en omsorgsfullt anlagd trädgård som utvecklats och förändrats genom århundradena. Den har präglats av växlande trender och olika ägares visioner. I denna bok sätts Engelsbergs bruksträdgård i ett sammanhang av odlingshistoria och trädgårdsarkitektur, där skiftande ideal och influenser från när och fjärran återspeglas i såväl detaljer som i de större penseldragen.

**EN MAGISK RESA BLAND
ÖDEHUSEN: NÄRKE, ÖSTRA
VÄRMLAND OCH LITE
VÄSTMANLAND**

Tomas Molin
Books on Demand, 2023
152 sidor
ISBN: 9789176991657

I denna rikt illustrerade bok får vi följa med på en spännande lokal-historisk nostalgitripp bland gamla övergivna hus i Närke, Värmland och Västmanland.

KARTOR FRÅN GÖTLUNDABYGDEN

Thomas Hjelt
Götlunda Hembygdsförening, 2023
120 sidor
ISBN: 9789152767566

Sverige har en unik karts katt från 1600-talet och framåt. Lantmätare har upprättat många kartor även över Götlunda socken med dess gårdar och byar, varav ett stort antal presenteras här. Karts katt från tre sekler visar hur befolkningen, bebyggelsen, näringarna och kartkonsten utvecklats över tid.

**KVARTERET NORNA MED SINA
SYSTRAR SLOTTSGATAN 1, 3
OCH 5 I VÄSTERÅS**

Silva Pettersson
Västerås, 2023
63 sidor
ISBN: 9789152762417

De tre husen ligger mellan slottet och teatern, inte långt från Svartån. I boken presenteras husens ägare av författaren.

**KÖPINGSBOKEN 2023:
... OCH DU BLIR VAD DU VAR**

Red. Ulf Eneroth
Köpingsboken 2023
195 sidor
ISBN: 9789152786086

Årets Köpingsbok handlar bland annat om köpingsprofilen Gunnar

Bemert, polis och fotograf samt en skicklig historieberättare som älskade att dela med sig av sina erfarenheter. Kenneth Eneroth skriver om herrmode och ekiperingar i Köping genom tiderna.

MIN FRIHET

Tsegay Mehari
Västerås, 2023
144 sidor
ISBN: 9789152773017

Författaren är poet och numera bosatt i Västerås. Under fyra år satt han isolerad och blev torterad i ett fängelse i Eritrea. Boken är författarens självbiografi som kom ut år 2021 på tigrinja. 2023 översattes den till svenska.

**POSTMODERNISM:
ARKITEKTURGUIDE VÄSTERÅS**

Karin Nordström m fl.
Västerås stad, 2023
62 sidor
ISBN: saknas

Arkitekturguiden syftar till att visa upp ett kulturarv som inte ligger så långt tillbaka i tiden. Åren 1980–2000 är en expansiv period för Västerås, viktiga symbolbyggnader som Västerås första skyskrapa, VLT:s nya tidningshus och ett nytt fackbibliotek på Engelbrekts gatan byggs. Guiden lyfter också fram bostadsutställningen BO 90 med förnyelsen av Vallby centrum och flera centrala byggnationer.

**SURA GAMLA 1600-TALS
TRÄKYRKA HAR ÄLDRE KRISTNA
OCH HEDNISKA FÖREGÅNGARE**

Lennart Waara
Lennart Waara Wetlake publishing, 2023
50 sidor
ISBN: 9789152759646

En bok om Surahammars gamla 1600-talskyrka och dess två

kristna föregångare från 1100- och 1300-talen. Det har också funnits en hednisk offerplats i ett tidigt skede. Boken behandlar även artefakter från 1100-talskyrkan och 1600-talskyrkan som idag finns bevarade i Sura kyrka.

HÄSTRELATERADE BÖCKER

DEN HELIGA HÄSTEN: I MYTER OCH RELIGIONER GENOM ÅRTUSENDE

Lotte Mjöberg

Ekerlids Förlag, 2023

127 sidor

ISBN: 9789189323810

Boken handlar om hästen som helig varelse, om dess kontakt med både himlen och underjorden. Denna unika status har den haft i folktro, mytologier och religioner över hela världen.

FORNA DAGARS ÅKDON: 100 ÅR PÅ KUSKBOCKEN I VÄSTERÅS

Lars Gren och Ann-Christine Kihl

Västmanlands Kulturmiljöförening, 2023

220 sidor

ISBN: 9789198886207

Tre generationer hästkarlar rullade med häst och vagn under högtider, på gatorna i och omkring Västerås. Från starten på Västgötagatan 1923 hela vägen genom ett sekel ser företaget Eks Åkeri staden växa och hur hästarna får maka åt sig på vägarna när bilen kommer. Boken skildrar även den världsunika vagnssamlingen i detalj.

HIMMELSVAGNEN & DJÄVULENS SCHÄS : HISTORIER KRING GAMLA TIDERS HÄSTEKIPAGE

Ingmar Edvardsson

Vagnhistoriska Sällskapet, 2010

159 sidor

ISBN 9789163364600

Historier kring gamla tiders häst-ekipage, från bondens och åkarens enkla kärror och redskap till hovets och herrgårdarnas galavagnar och lysande spann. Den rika traditionen på vagnområdet belyses. Kuskarna och andra vägfarande är hela tiden närvarande i skildringen.

HÄSTENS TID: RID- OCH KRIGSKONST UNDER STORMAKTSTIDEN

Anna Larsson

Historiska media, 2008

216 sidor

ISBN 9789185873357

Inget djur har betytt lika mycket för människans historia som hästen. Den har tjänat som transportmedel, som stridsvagn och som statusobjekt. Från hästryggen kunde människan upptäcka världen och lägga den under sig. Hästen var också en förutsättning för kriget – som mer än något annat haft inflytande på historiens utveckling. *Hästens tid* handlar i huvudsak om Sverige och koncentrerar sig på 16-1700-talen, då hästen var väldigt viktig. Utan den hade inte det svenska riket kunnat expandera så som det gjorde under 1600-talet.

LUMPARHISTORIA I HÄSTVÄG: HALVSEKELGAMLA MINNEN FRÅN ETT ÅRS MILITÄRA ÖVNINGAR MED HÄSTAR PÅ ARMÉNS RID- OCH KÖRSKOLA I STRÖMSHOLM

Håkan Hultman

Malmö, 2015

81 sidor

ISBN: 9789188210067

Boken handlar om halvsekelgamla minnen från ett års militära övningar med hästar på Arméns Rid- och Körskola i Strömsholm, där bokens författare fick sin utbildning till plutonchef.

MORD PÅ STRÖMSHOLM

Fromhold Rehbinder

Bonniers, 1957

160 sidor

Olympiaryttaren Casimir Stiernstråles plötsliga störtning och död tolkas som en olyckshändelse, ända tills Helmer Ekeblad och kriminalkommissarie Gustav Hök börjar sin ofinkänsliga detaljgranskning. Vad var det egentligen som hände?

RIDKONSTEN I SVERIGE: HISTORIEN OM HÄSTARNA, STRÖMSHOLM OCH MÄSTARNA

Jan Mårtensson

Wahlström & Widstrand, 2015

190 sidor

ISBN: 9789146229780

Utifrån slottet Strömsholm, basen för svensk ridsport och med anor från Gustav Vasa, skildras den svenska ridkonstens utveckling där inte minst hovet och det svenska kavalleriet spelat en viktig roll. Jan Mårtensson berättar om hästen på slagfältet och kavalleriets framväxt, om kända ryttarprofiler och centrala händelser från tidig historia fram till idag.

RYTTARE I BLÅTT

Folke Mellvig

Tiden-Barnängen tryckerier AB, Stockholm, 1960

Tidens bokklubb Stockholm

173 sidor

Alla vet vem han är, men något mystiskt är det ändå med "Blå ryttaren", som bor i ett ensligt hus i närheten av Strömsholms ridskola. Ännu mer mystiskt blir det när han plötsligt mördas och kroppen försvinner. Privatdetektiven John Hillman och hans trogna Kajsa får ett fall att lösa med många förvecklingar. Efter Hillmanfilmen med samma namn.

:spaning

POSTADRESS:

Tidskriften Spaning,
Västmanlands läns museum,
Karlskatan 2, 722 14 Västerås.

BESÖKSADRESS:

Karlskatan 2, Västerås.

REDAKTÖRER:

Susanne Cassé, hembygdskonsulent,
Västmanlands Hembygdsförbund och
Fornminnesförening.

susanne.casse@regionvastmanland.se

Jennie Schaeffer, läns museichef,
Västmanlands läns museum.

jennie.andersson.schaeffer@regionvastmanland.se

Katarina Curman, styrelseledamot, Västmanlands
Hembygdsförbund och Fornminnesförening.
katcurman@gmail.com

HUVUDMÅN FÖR TIDSKRIFTEN:

Västmanlands läns museum och Västmanlands
Hembygdsförbund och Fornminnesförening.

ANSVARIG UTGIVARE:

Jennie Schaeffer

jennie.andersson.schaeffer@regionvastmanland.se

I REDAKTIONSGRUPPEN INGÅR ÄVEN:

Ida Andersson, antikvarie,

Västmanlands läns museum

Kajsa Ehlton, antikvarie,

Västmanlands läns museum

Lena Engström Englin, museipedagog,

Västmanlands läns museum

UTÖVER REDAKTIONEN MEDVERKAR:

Anders Fläcke, hembygdsforskare,
f.d. ordförande i Västerfärnebo Hembygdsförening

Anton Seiler, arkeolog, Arkeologerna

Edit Boman, byggnadsantikvarie,

Västmanlands läns museum

Emma Karp, bebyggelseantikvarie,

Västmanlands läns museum

Erik Pettersson, hembygdsforskare,

Västerfärnebo Hembygdsförening

Hilma Persson, modevetare och pedagog,

Eskilstuna stadsmuseum

Irma Sohlman, författare och eldsjäl

Kristina Ernehed, projektledare, Heimbygda

Niklas Ulfvebrand, verksamhetsutvecklare,

Sala Silvergruva AB

Oscar J:son Eilert, fotograf

Sofia Lyckman, idrottskonsulent,

RF-SISU Västmanland

Stefan Holmgren, sammankallande

Strömsholms Ridsportförenings Traditionskommitté

Sten Nyman, arkivarie, Riksarkivet

Sture Luthman, lokalhistoriker

Susann Levál, hemslöjdskonsulent,

Västmanlands läns hemslöjdsförbund

FOTO:

Där inget annat nämns, Västmanlands läns
museum

LAYOUT OCH REDIGERING:

Consid

KORREKTUR:

Redaktionsgruppen för Spaning

ANNONSAFakta OCH BOKNING:

Kontakta redaktionen

DISTRIBUTION:

Tidningen ingår i medlemskapet i Västmanlands
Hembygdsförbund och Fornminnesförening
men sprids gratis på bibliotek, kommunala kultur-
kanslier, museer och vårdinrättningar i länet.
Om du saknar Spaning på din arbetsplats,
kontakta redaktörerna.

PRENUMERATIONER:

Privatpersoner kan prenumerera på Spaning
genom att bli medlemmar i Västmanlands
Hembygdsförbund och Fornminnesförening.
Mejla din adress till spaning@regionvastmanland.se

TRYCK:

Stibo Complete

UPPLAGA:

3 000 ex.

OMSLAG:

250 g Bestruket Silk

INLAGA:

130 g Bestruket Silk

UTGIVNING:

1–2 ggr per år

ISSN:

1651–2774

MATERIAL OCH BIDRAG:

Tidskriften Spaning, Karlskatan 2, 722 14, Västerås.
Eller: spaning@regionvastmanland.se.
För ej beställt material ansvaras ej.

För signerade artiklar ansvarar författarna.

Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening

www.hembygd.se/vastmanland

Hembygdsförbundets uppgift är att främja hembygdskunskap, kulturminnesvård och hembygdsvård.

Förbundet är samarbetsorgan för hembygdsföreningarna i länet och ska stödja föreningarnas verksamhet. Förbundet ska tillvarata rörelsens intressen på regional nivå och samarbeta med museer, kulturminnesvårdande organ och andra organisationer.

Genom att gå med som enskild medlem i Västmanlands Hembygdsförbund får du årsboken som Läns museet och Hembygdsförbundet ger ut. Du får också Läns museets och Hembygdsförbundets tidskrift *Spaning* som utkommer med ett till två nummer per år, samt erbjudanden om att delta i temadagar, kurser i olika ämnen och medlemsresor inom och utom länet.

Västmanlands Hembygdsförbund har sitt kansli på Läns museet.
Adress: Västmanlands Hembygdsförbund och Fornminnesförening,
Karlskatan 2, 722 14 Västerås, telefon 021-481 86 58

Kontaktperson: Konsulent Susanne Cassé, susanne.casse@regionvastmanland.se

Västmanlands läns museum

www.vastmanlandslansmuseum.se

Västmanlands läns museum har kontor, utställningar, arkiv och bibliotek på Karlskatan 2 i Västerås.

På WestmannaArvet i Hallstahammar finns museets föremålsmagasin, vård- och registreringslokaler.

Vår uppgift är att fördjupa kunskapen om det västmanländska kulturarvet, väcka opinion, öka insikten om det förflutna och berika perspektiven på samtiden och framtiden. Museet ska vara en plats där man kan ta del av vad som sker i samhället.

Västmanlands läns museum
Karlskatan 2, 722 14 Västerås. Telefon 021-39 32 22
E-post: lansmuseet@regionvastmanland.se

Utställningarna på Karlskatan 2 är öppna tisdag, torsdag–fredag 10–17, onsdag 10–20 och lördag–söndag 12–16. Arkiv och Bibliotek är öppet helgfri tisdag–torsdag kl 10–16 med lunchstängt 12.00–12.30.

På hemsidan finns även vårt Digiseum där du hittar museets digitala utbud – som du kan ta del av hemifrån.

WestmannaArvet
Besöksadress: Industrigatan 1D, Hallstahammar. Besök efter överenskommelse bokas på telefon 021-39 32 22.

Berätta för oss

Hör gärna av dig till redaktionen med insändare och åsikter om tidningen. Skicka gärna in material eller uppslag som du tycker vi borde ta upp. Vi läser allt med stort intresse. Skriv till Tidskriften *Spaning*, Karlskatan 2, 722 14 Västerås eller e-posta till spaning@regionvastmanland.se

Avsändare: Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 Västerås

